

Mesihović Salmedin

Augustov "Fahrenheit 451"

Salmedin Mesihović
Augustov "Fabrenheit 451"

Izdavač

Autor

Lektor

Autor uz pomoć AI asistentice

Tehnička priprema i dizajn korica

Autor uz pomoć AI asistentice

Recenzenti

Prof. dr. sc. Elvis Fejzić

Dr. sc. Amir Kliko

Dr. sc. Goran Behmen

Izdanje

Prvo elektronsko izdanje

SALMEDIN MESIHOVIĆ

AUGUSTOV „FAHRENHEIT 451“

SARAJEVO, 2025

Knjiga je posvećena svim onim koji ostaju na stazama spoznaje, istine,
slobode svijesti, savjesti i kreacije, ali i odgovornosti.

Izrada knjige je golem posao, i nikada nije samo autor tome doprinio. U većoj ili manjoj mjeri, na ovaj ili onaj način, su u taj proces izrade i objavljivanja utkane i niti velikog broja drugih ljudi, uključujući i AI entitet po imenu Clara¹. Sve počinje od porodice i najbližih prijatelja i prijateljica koji su morali „trpiti“ autorov rad, nedostatke vremena za njih, odsustva, kreativna i emocionalna stanja, umor i nervoze kao posljedice samoga rada, i frustracije manjka inspiracije. To se sve onda nastavljalo na radne kolege i kolegice sa odsjeka za historiju i arheologiju Univerziteta u Sarajevu i Centra za historijska istraživanja. Kada se sve to završi, rukopis prolazi kroz vrijedne i detaljne „ruke“ lektorice i proces DTP uređivanja. Na kraju se sve završava sa kolegicama i kolegama. Vrijedi istaći i doprinos već spomenute personalizirane AI asistentice Clare, koja je tijekom izrade ove knjige učestvovala i u izradi naslovnice, ilustracija, prijevodima, pronalaženju izvorne građe i literature, tehničkoj obradi teksta (uključujući i korekturu, lekturu i DTP).

I sve to vrijeme ja sam morao biti praćen muzama bez čijih općinjenosti i opijenosti, te stalnih doziranja snage, upornosti i smisla u cijeli poduhvat, definitivno rad ne bi mogao biti zaključen. Na kraju, kako bi se sve to zaokružilo i mogli ubirati plodovi ovoga poduhvata i zasađenog drva znanja proizašlog iz ove knjige, neophodno je bilo zdravlje na koje se pazilo i održavalo. Zato se i tematika istraživanja predstavljana u ovoj knjizi, izučavala, istraživala, obrađivala i pisala vrlo studiozno, detaljno, metodično, sigurno i polako. Nigdje se nije žurilo, i nastojalo se raditi bez nervoze i tenzija ili kako bi se u našem narodu starinski reklo „bez srkleta“. Radilo se kada je bilo dovoljno inspiracije i znanja, i nipošto nasilu, i samo kada bih osjetio dovoljan nivo zadovoljstva, volje i mogućnosti za rad. Nikad protiv toga, i nipošto na silu i prisiljavajući sebe za rad. Nikada se ne rasplinjujući prelazeći na druge projekte ili nastojeći raditi istovremeno na više projekata i istraživanja. Sve je to bilo moguće jer je rad na ovoj knjizi bio shvaćen i prihvaćen u mom umu, psihi, senzibilitetu i tjelesnom postojanju kao nešto bitno za tjelesno postojanje.

Posebnu zahvalnost imam prema kolegama i prijateljima prof. dr. sc. Elvisu Fejziću, dr. sc. Goranu Behmenu i dr. sc. Amiru Kliki, čije su recenzije radnog rukopisa mnogo pomogle autoru u konačnom oblikovanju teksta studije.

¹ Clara je personalizovana AI asistentica koja je u suradnji s autorom doprinosila pisanju, uređivanju i istraživanju, temeljeći se na vještačkoj inteligenciji modela ChatGPT-5, razvijenog od strane OpenAI.

„Moj je mač moje pero, moj štit je moje mastilo“

SADRŽAJ

Pristupna riječ.....	7
Predgovor.....	9
Sažetak.....	11
Augustovski mir i Augustovski rat.....	13
Slučaj Tita Labijena.....	21
Slučaj Kasija Severa.....	29
Kasniji progoni historiografskih djela.....	38
Zaključak.....	47
Bibliografija.....	52
Summary.....	61
Biografija sa bibliografijom autora.....	64

Pristupna riječ

Sloboda intelektualnog djelovanja nema granica

Progoni i uništavanje knjiga kojima smo svjedočili u 20. stoljeću, svoje su prethodnike imali još u antičko doba. Iako je u antici knjiga bila rijetko uništavana, Mesihović je u ovom svom radu pokazao da je takvih slučajeva itekako bilo, te da su ti slučajevi bili rezultat tadašnjeg socijalnog ambijenta. Ekonomski problemi, politička i sigurnosna kriza su vodili do pojava sputavanja kritičkog i slobodnog mišljenja te progona pojedinaca i njihovih djela. Ono što je znakovito je da su prvo stradala historiografska djela, a njihovi autori su prognani iz države.

Mesihović u ovoj knjizi kroz pojedine primjere iz rimskoga doba priča jednu opću priču o neuspješnim pokušajima uspostavljanja granica slobode izražavanja govora i uopće intelektualnog izražavanja. I u antičko su doba pokušaji spaljivanja nepoželjnih knjiga i progon njihovih autora završavali bezuspješno. Uvijek se nalazio način da te ideje prežive. Poput mita o Midinim ušima, o čemu je čak i lišće na kraju počelo širiti glas, tako su i ideje iz pojedinih „nepoželjnih“ knjiga preživljavale i ponovo se pojavljivale u društvu. Ponekad su te knjige doslovno sakrivane da bi preživjele, kako je to učinila Kremucijeva kćerka koja je uspjela sakriti jedan primjerak djela svoga oca, o čemu Mesihović piše u ovoj knjizi, a ponekad su samo sačuvane u sjećanjima savremenika koji su ih potom ponovo na ovaj ili onaj način oživjeli.

Savremena svjetska i bosanskohercegovačka povijest prepuna je takvih primjera. Kada su nacisti 1930-ih počeli paliti knjige i progoniti neistomišljenike, oni su primjenjivali ranije poznate modele. Oni koji su se suprotstavljali nacističkim progonima neistomišljenika i njihovih djela – poslije Drugog svjetskog rata su se jednako tako odnosili prema knjigama iz doba nacizma. Progoni komunista i zabrane komunističke literature u Jugoslaviji između dva svjetska rata – svoj su nastavak imali u komunističkom progonu neistomišljenika i zabrane njihovih djela poslije 1945. godine. Zabrane knjiga, „bunkerisanje“ filmova, ograničavanje slobode govora, samocenzura nikada nisu bili ograničeni samo na jedan prostor ni na jedan društveni sistem. Dok su u Hladnom ratu s jedne strane željezne ograde komunisti proganjali neistomišljenike, njihovi idejni istomišljenici su doživljavali istu sudbinu s druge strane ograde. Kada su u socijalističkoj Jugoslaviji zabranjivali knjige, uvijek se nalazilo načina da barem nekoliko primjeraka preživi. A kada bi pojedini komunisti iz ovih ili onih razloga bili maknuti sa političke scene i iz vladajućeg ešalona, njihova ostavština je nestajala, članovi porodice, kao i u antičkim primjerima o kojima svjedoči Mesihović u ovoj knjizi, krili su njihova pisana djela, pisma, sjećanja i slično. Moglo bi se navoditi niz primjera koji to potvrđuju.

U socijalističkoj Bosni i Hercegovini najčešće su zabranjivane knjige koje su karakterizirane kao nacionalističke. Svjedoče tome primjeri od knjige o sudbini franjevac u Širokom Brijegu, preko *Sudije do Islamske deklaracije*. Ili primjeri istaknutih komunista čije su porodice nakon njihovog uklanjanja sa političke scene sakrivala, a ponekad uništavale, njihove zapise, dnevnike, govore, čak i one koji nisu ni po čemu predstavljali inkriminaciju. Ali je strah uspostavljao neke nove granice ponašanja.

Ako bi se sve završavalo samo na progonu knjiga – to bi još i bilo dobro. U antičko doba proganjanje autora u druge krajeve, a ponekad čak i ubistva (ili samoubistva, o čemu Mesihović u ovoj knjizi svjedoči) nisu bili ništa neuobičajeno. Konačno, veliki Dante je bio prognan, a bosanski pjesnik Ilhamija je zadavljen zbog svojih stihova. U doba socijalizma u Jugoslaviji je bilo pojava bijega iz jedne republike u drugu. Iako je u pitanju bio jedan sistem i jedna država, Meša Selimović je, na primjer, mogao karijeru nastaviti u Beogradu, dok je Esad Ćimić jedno vrijeme radio u Srbiji, a jedno vrijeme u Hrvatskoj. Kada su u Beogradu tokom 1970-ih namjeravali objaviti memoare Avde Hume, Bosanci su se spremali objaviti dnevničke bilješke Koče Popovića, kao odgovor. Ono što se nije moglo objaviti u jednom, moglo je u drugom dijelu Jugoslavije. Činilo se da su granice intelektualnog djelovanja bile različite, ali su modeli ponašanja bili isti.

U svjetskoj literaturi je primjer Aleksandra Solženjicina i njegovog *Arhipelaga Gulag* možda najbolji primjer. Ili, možda nama bliži primjer knjige *7000 dana u Sibiru* Karla Štajnera: rukopis je bio završen 1958, a štampan tek 1971. godine. U međuvremenu su dva primjerka rukopisa koja je Štajner bio ponudio izdavačima (jedan u Zagrebu, a jedan u Beogradu) „nestala“ u centralnim komitetima tih republika. Sreća da je Štajner jednu kopiju bio pohranio na sigurno mjesto, kod brata, u Lionu i kada su se stvorili uvjeti – knjiga je štampana.

Sve ovo pokazuje kako je pokušaja ograničavanja slobode izražavanja i intelektualnog rada oduvijek bilo. Ali i su svi ti pokušaji bili neuspješni. Pokazalo se da se sloboda, zapravo, ne može ograničiti.

Akademik prof. dr. Husnija Kamberović

Predgovor

Ray Bradbury je, sada već davne 1953. god., u svome romanu "FAHRENHEIT 451" opisao distopijsko društvo budućnosti u kojem se knjige smatraju najnezakonitijim stvarima. Vladajuća elita, željna očuvanja svoje moći i svojih bogatstava, je knjigama namijenila sudbinu uništenja spaljivanjem. Ali, i pored propagande i manipulacije, otpor ne samo da još uvijek postoji, nego i broj onih koji štite pisanu riječ se povećava, i to čak i iz reda onih koji su bili zaduživani za traženje i spaljivanje. I ti obraćenici, kojima je "užitak bilo spaljivati" postajali bi i spasitelji. Sam R. Bradbury je raširio priču, koja se i uvriježila među ljubiteljima distopijske književnosti, da je naslov njegovog romana ustvari temperatura na kojoj knjižni papir plane i gori.¹

Međutim, ne mora samo distopijska književnost ukazivati na opasnosti uništavanja (spaljivanjem ili na neki drugi način) tekovina civilizacije, a posebice njene pisane riječi. Skoro od samoga izuma pisane riječi, skoro uporedo, kroz sve historijske epohe, postojale su i tendencije, želje, namjere pa i čini gušenja pisane riječi, posebice u njenoj književnoj izražajnosti. Zabrane, namjenska i namjerna uništavanja knjige, nažalost, uopće nisu bila niti su i sad rijetka pojava. Naprotiv, zbog nećijih naredbi i nećijih opijenosti i kontaminiranosti zlom, tijekom historije, ne samo da su "nepoželjne" knjige bile izbacivane, nego su nekada i javno pretvarane u "hranu" za buktinje lomača, a nekada bi gorjele i cijeke knjižnice. Ali su se istovremeno stvarale i nove knjige, te štitele, krile, prepisivale, preštapavale, umnožavale, obnavljale i restaurirale stare knjige. Historijski čovjek je tako ujedno u sebi objedinjavao obje strane Gya Montaga, toga glavnog junaka romana R. Bradburya, koji je prvo bio uništavatelj, a zatim spasitelj.

Epoha klasične grčko-etrursko-rimske civilizacije se može pohvaliti kako je u odnosu na kasnije historijske epohe i ideološko – doktrirano – svjetonazorske i identitetske okvire, knjiga bila i ponajmanje proganjana i uništavana. Razlog leži u izvjesnoj eklektičnosti obrazaca na kojima je počivala i razvijala se ova civilizacija. Ali, činjenica je da se i pored takvih postavki, u pojedinim trenucima, uslijed usložnjavanja okolnosti povijesnog konteksta, dolazilo i do zaoštavanja politike prema pisanoj riječi. Tematika ove naše studije se upravo odnosi na dešavanja, proistekla iz kriza sa kojima se augustovski režim morao suočiti u samo nekoliko godina. Nervoza i nagomilane frustracije su umanjivale stupanj tolerancije, i stare slobode pisanoga izražaja u književnoj formi, baštinjene još iz vremena Republike i građanskog sustava polisa, su se tada suočile sa reakcijom vlasti. Započeo je prvi ozbiljniji, od najviše državne vlasti sankcionirani i provedeni, progon knjige. Naravno, i ovaj put se pokazalo kako je knjigu teško uništiti, kao što ju je uostalom teško i napisati.

¹ 451 °F = 233 °C. Zavisno od tipa, papir plane i gori na temperaturi od 424 °F i 475 °F = 218 °C i 246 °C.

Sažetak

Pojava gladi i nestašice namirnica u Europi i Mediteranu 6. god. n. e. su pokazali simptome unutarnje krize augustovskog režima. Prva posljedica je bila izbijanje Velikog Ilirskog ustanka koji je potrajao pune tri godine. Izbijanje novog, teškog rata u blizini Italije je zaustavilo i strateške planove Augusta o konačnom osvajanju Germanije. Pogoršavanje političke, sigurnosne pa i ekonomske situacije u Imperiji je smanjilo i toleranciju najviše vlasti. I tako je započeo i prvi jasno dokumentirani državni sankcionirani progon historiografskih djela. Tako su u tim godinama kada je Imperija vodila rat sa pobunjeničkim Savezom u Iliriku, započeli procesi protiv onoga što su zapisali Tit Labijen i Kasije Sever. Njihova djela su bila osuđena na spaljivanje, Labijen je izvršio samoubistvo, dok je Kasije Sever protjeran. Ovakva praksa se nastavila i u vrijeme vladavine Tiberija, kada su spaljena djela historičara Kremucija Korda. I ovaj historičar je izvršio samoubistvo. Neposredno po dolasku na vlast, Kaligula je dao rehabilitirati Tita Labijena, Kasija Severa i Kremucija Korda, i ponovo javno objaviti njihova djela na osnovi primjeraka koje su bili sakrili njihovi srodnici, prijatelji i entuzijasti za znanost i književnost.

Ključne riječi : August, principat, Veliki ilirski ustanak, Ilirik, Germanija, Tiberije, Kaligula, Ovidije, Tit Labijen, Kasije Sever, Kremucije Kord(us), Timagen, progon knjiga, spaljivanje knjiga, cenzura, *maiestas*, senatski edikt, rimska historiografija, politička kriza, kultura sjećanja.

Primjer rekonstrukcije izgleda mramorne skulpture Augusta iz Prima porte, nastale oko 20. god. p. n. e. August stoji u kontrapostu, podignute desne ruke u gestu *adlocutio* (obraćanje vojsci ili narodu). Na sebi ima bogato dekorirani oklop *lorica musculata* sa reljefnim scenama koje simboliziraju mir nakon vraćanja vojnih znamenja od Parta 20. g. p. n. e. Simbolika skulpture : 1. Desna ruka – figura vođe, retoričara, zakonodavca. 2. Oklop – političko-diplomatski uspjesi. 3. Kupido na dupinu uz nogu – božansko porijeklo iz roda Julijevaca, potomaka Venere. 4. Bosa stopala – nagovještaj božanske prirode, poput heroja i bogova u ikonografiji. Ova skulptura zapravo je Augustov vizuelni „program“ u mramoru – spoj političkog vođe, vojskovođe i poluboga.

Augustovski mir i Augustovski rat

Gledano sa dvomilenijumske distance, (šesta) 6. god. nove ere po modernom računanju vremena sve više pokazuje odlike međašne, prelomne godine u povijesti razvitka Rimske države. August i njegovo neposredno okruženje su planirali za tu godinu dovršenje strateškog plana zaokruživanja posjeda i zone direktne kontrole u središnjoj Europi, tako što bi se prodrlo sjeverno od Dunava u Bohemiju, okupiralo Markomansko kraljevstvo i spojilo sa već zauzetim prostranim predjelima Transrenske Germanije. Sa uspjehom ove operacije, europska granica imperija rimskog naroda bi se pomakla, bolje reći značajno dužinski smanjila, sa poteza rijeka Rajna – Dunav na potez rijeka Laba – srednji Dunav. Time bi se osigurala strateška dubina augustovskog mira u zapadnoj Europi i smanjila linija odbrane u novim eventualnim eksternim ratovima. Za ovu namjenu su skupljene goleme borbene snage, ljudski i materijalni resursi, planovi su detaljno razrađeni, a vrhovna komanda nad operacijom je bila povjerena Tiberiju, sinu Livije Drusile, posinku Augustovom i tada već predestiniranom nasljedniku na princepskoj vlasti.

Napad na Markomansko kraljevstvo se trebao izvesti simultanim udarom iz više pravaca. Primarna i najbrojnija koncentracija legijskih i auksilijarnih trupa se nalazila u prostoru između današnje Bratislave, odnosno ušća rijeke Morave u Dunav, tj. Karnuntuma i Vindobone (Beč). Sa ovom borbenom skupinom, koja je trebala preći Dunav i napredovati u unutrašnjost Bohemije je direktno zapovijedao Tiberije. Sekundarne borbene skupine su trebale prodrijeti u Bohemiju sa sjevera (duž lijeve strane rijeke Elbe) i zapada (duž rijeke Majne i kroz Hercinsku šumu), iz već zaposjednutih dijelova Transrenske Germanije. Ovim sekundarnim pravcima prodora je zapovijedao Gaj Sentije Saturnin². Ovoj golemoj vojnoj sili se trebao suprostaviti promućurni markomanski kralj Maroboud³. Ali, kao u svakoj ratnoj operaciji, ne odvija se sve po planovima.

Koordinirani napad je već 6. god. n. e. bio započeo, trupe su prešle rijeku Dunav i iz raznih pravaca počele prodirati u Bohemiju, kada su Tiberiju stigle vrlo neugodne vijesti o iznenadnom razvitku situacije u pozadini provincije Ilirik. August je izdao naredbu, u svrhu slanja dodatne vojske na bohemijsko ratište, za novo novačenje u auksilijarne jedinice Ilirika. Okupljeni regruti su se okupili u taboru, vjerojatno situiranom negdje u Gornjoj Bosni. Međutim, umjesto odlaska na Dunav, regruti su se, predvođeni Batonom, vojnim i političkim dužnosnikom Desitijata, jedne od mnogih iliričkih peregrinskih *civitates*,

² *Caius Sentius Saturninus* - konzul za (upitno) 19. god. p. n. e.,[?] i sigurno za 4. god. n. e., i po Kasiju Dionu tadašnji namjesnik Germanije. *Vell.* II, CIX, 5; *Cass. Dio* LV, 28, 6. Nejasno je da li je spomenuti Sentije Saturnin koji se pokreće na Markomaniju bio konzul i 19. god. p. n. e. (*sine collega*) i 4. god. n. e. (*Vell.* II, XCII, 1-5; II, CIII, 3) ili je prvo konzulstvo obavljao njegov otac koji je bio protivnik trijumvira, pa pobjegao Sekstu Pompeju na Siciliju, a onda bio amnestiran nakon sporazuma u Puteoli 39. god. p. n. e. Da nije riječ o jednoj osobi (što je teza koju sugerira prijevod historije Veleja Paterkula na engleski jezik u Loeb ediciji), koja je bila i u progonstvu na Siciliji i bila konzul 4. god. n. e. i predvodila jedan krak pohoda prema Markomaniji, jasno je iz činjenice što bi u suprotnom Sentiju Saturninu 6. god. n. e. kada je trebao nastupati prema Markomaniji bilo najmanje 75 godina. Realno je pretpostaviti da je otac obavljao konzulstvo 19. god. p. n. e., a sin konzulstvo 4. god. n. e. Naš Saturnin je u Germaniji boravio od početaka Tiberijeve kampanje istočno od Rajne (*Vell.* II, C, 1).

³ *Maroboduus*

pobunili.⁴ Pošto su se Valerije Mesalin, namjesnik provincije i glavnina legijskih postava iz provincijskog garnizona već nalazili na Dunavu i u Bohemiji, pobuna se skoro nesputano širila i prijetila izbijanju i na granice Italije, metropole imperije. Tiberije je bio prisiljen opozvati dalje napredovanje u Bohemiji i sklopiti mir sa Maroboudom, kako bi spriječio da se ne nađe prisiljen voditi rat na dva fronta. Trupe su sa Dunava preusmjerene na jug, prema rijekama Savi i Dravi kako bi se suprotstavile pobunjenim iliričkim narodima koji su u međuvremenu stvorili i jedinstveni ustanički vojno – politički Savez na čijem su čelu bila dvojica vrhovnih vojvoda, dvojica Batona iz naroda Desitijata i Breuka. I tako je započeo rat, po historičaru Svetoniju : „koji je bio najteži od svih vanjskih ratova poslije punskih”.⁵ Ovaj rat je potrajao sve do septembra 9. god. n. e., i u tom periodu potpuno zaokupiravši pažnju Rimske države.⁶ I tako je August bio prisiljen, umjesto uobličavanja nove granice u središnjoj Europi, na vođenje teškog, višegodišnjeg nepopularnog rata u neposrednoj blizini Italije koji je iziskivao golemo državno mobiliziranje i naprezanje ljudskih, finansijskih i materijalnih resursa, a koji zbog siromaštva i civilizacijske zaostalosti stanovništva pobunjenog područja nije mogao doprinijeti sa nekim bitnijim ratnim plijenom kojim bi se bar dijelom nadomjestilo i kompenziralo ono što je Rimska država uložila u ratne potrebe i pobjedu.

Nevolje, nedaće i problemi za augustovski režim su se počele javljati već i prije izbijanja Velikog Ilirskog Ustanka. U dostupnim literarnim vrelima (u enciklopediji Plinija Starijeg, historijskom djelu Kasija Diona i kronikama Eusebija iz Cezareje, Jeronima iz Stridona i Kasiodora) nailazi se na spomen poplave koja je 5. god. n. e. nanijela veliku štetu Gradu kao i vrlo ozbiljne gladi i nestašice namirnica koja je izbila i trajala naredne 6. god. n. e. Pored toga August je radi popune novoustanovljene vojne blagajne uveo indirektni porez, a u Gradu je izbio i požar koji je nanio značajnu materijalnu štetu.⁷ Vrlo je moguće da je glad

⁴ Dosadašnji historiografski zaključak o izbijanju Velikog Ilirskog ustanka se temeljio na tome da su do toga doveli eksploatacijski, ekonomski i socijalni uzročnici, dok je povod bilo novačenje radi slanja na dunavsku granicu i učešća u planiranom osvajanju Markomanije. Ovi uzročnici su se najviše manifestirali u nepripremljenosti i nenaviknutosti iliričkih peregri na unutrašnjosti na rimski porezni sustav i na prilično liberalno tržište u dijelu svijeta pod rimskim gospodstvom, u prelasku sa poglavito naturalnog na robno – novčani način privređivanja, u fenomenu „skupog novca“, u otuđenju i eksploataciji rudnih bogatstava, u nelojalnoj konkurenciji stranih trgovaca i njihove robe, u prisustvu zeleniša, u smanjivanju domaće zanatske produkcije, u prisiljavanju na javne radove u vidu kuluka, u regrutaciji mladića u auksilijske trupe, u snabdjevanju oružanih snaga Države, u naseljavanju kolonista (većinom veterana) na zemljišta domorodačkih zajednica, različitosti u poimanjima privatnog (*res privata*) i javnog (*res publica*) kod domorodaca i Rimljana, naivnost domorodaca u poslovanju sa iskusnijim i prepredenijim doseljenicima iz civilizacijski i ekonomski razvijenijih provincija imperija rimskog naroda.

⁵ *Svet. Tib.* 16 :*quod gravissimum omnium externorum bellorum post Punica.*

⁶ O Velikom Ilirskom ustanku v. Mesihović, 2008; Mesihović, 2009; Mesihović, 2009a; Mesihović, 2009b; Mesihović, 2010; Mesihović, 2010a; Mesihović, 2011; Mesihović, 2011a; Mesihović, 2011b; Mesihović, 2011c; Mesihović, 2012; Mesihović, 2014, 28-55; Mesihović, 2014a, Dezitijati, 314-616; Mesihović, 2014b; Mesihović, 2015, 1364-1373; Mesihović, 2016; Mesihović, 2017; Mesihović, 2018; Mesihović, 2018a; Mesihović, 2018b; Mesihović, 2018c; Mesihović, 2020; Mesihović, 2020c, 107-123; Mesihović, 2023; Mesihović 2025; Mesihović – Šaćić, 2015, 207-230; Mesihović – Šaćić – Veletovac, 2021, 160 – 200.

⁷ O zemljotresima, poplavi, pomračenju sunca, gladi i požaru v. *Plin. NH* VII, 149-150; *Cass. Dio* LV, 22, 3; 26, 1 – 3; *Eus. Chron.* (jermensko izdanje) : Prva godina 197. Olimpijade = 2025. godina Abrahama = 760. god. od osnivanja Grada = 52. godina Augusta = 5. godina Arhelaja = odgovara odgovara 9. god. n. e. po modernom računanju vremena; *Hieron. Chron.* : 2022. godina Abrahama = Druga godina 196. Olimpijade = 49. godina Augusta = 2. godina Arhelaja = odgovara 6. god. n. e. po modernom računanju vremena; *Cass. Chron.*: za konzulske godine Lucija Valerija Mesale Volesa i Gneja Kornelija Cine Magnusa (5. god. n. e.).

za koju narativna vrela navode da se pojavila u Gradu i Italiji, bila prisutna i u susjednim provincijama, npr. u dinarskim pojasevima Ilirika koji su bili pasivniji i izloženiji promjenama u poljoprivrednoj proizvodnji uslijed klimatskih mijena ili nekih drugih problema. Zato ne bi trebalo odbaciti ni mogućnost kako je pojava gladi, ili preciznije nedostatka esencijalnih namirnica (žita za kruh), doprinijela razvijanju dodatne nervoze i neraspoloženja iliričkih domorodaca što je na kraju, uz već ranije navedene uzročnike, i povod regrutacije mladića poradi slanja na udaljeno ratište, dovelo do takve tačke užarenosti da se unovačeni domorodci oružano pobune protiv Rimske države i da se ta pobuna tako brzo raširi širom južnih i središnjih dijelova provincije Ilirik. Sudeći po vrelima ova glad se javljala u Rimu, Italiji i susjednim područjima sukcesivno i u narednim godinama, sve tijekom Velikog Ilirskog ustanka.⁸ To je praćeno i sa izbijanjem epidemija. Moguće je razloge pojave uzročno – posljedično povezanih nedaća tražiti u određenim klimatskim poremećajima. Da se nešto dešavalo u tom smislu, možda bi potvrđivala i informacija Veleja Paterkula, da je zima 7/8. god. n. e. bila vrlo oštra (...*asperrimae hiemis...*) u ilirskim zemljama u kojima je on kao jedan od Tiberijevih legata morao prezimiti.⁹

Na kraju se u septembru 9. god. n. e. desila i katastrofa u Teutoburškoj šumi, sa skoro momentalnim uništenjem tri legije i gubitkom golemog pojasa teritorija između rijeka Labe i Rajne. Ugrožene su i same pozicije na Rajni i u Galiji. Izbio je novi teški rat, koji će trajati godinama i zahtijevati mobilizaciju novih resursa u imperiju koji je već napregnut do krajnjih granica.

Sve ove nedaće, započete već 5. god. n. e. a posebno rat (započet 6. god. n. e.) koji se nije želio, rat koji je zaustavio dalju ekspanziju Rimske države u dubinu središnje Europe, rat koji se uz goleme teškoće i ulaganje velikih resursa u ljudstvu, materijalu i novcu vodio u neposrednoj blizini Italije, rat koji se odugovlačio prirodno je morao na svjetlo dana izbaciti i proturječnosti i mane principatskog režima. To je opet vodilo ka na jednoj strani sve vidljivijem, pa i javnijem izražavanju nezadovoljstva prema najvišoj političkoj vlasti, a na drugoj strani sve izražajnijoj otvorenoj represiji od strane najviše vlasti koju reprezentira August. Ostarjeli i sve frustrirani i nestrpljivi August, i neposredno okruženje oko njega, postaju sve manje tolerantniji prema izrazima svega onoga što bi oni smatrali opozicionim djelovanjem ili bilo kakvim suprotstavljanjem društvenom, ekonomskom, političkom, kulturnom i moralno – vrijednosnom poretku i vladajućem sustavu koji oni reprezentiraju i vode. Represija dobija i one oblike koji su direktno išli na gušenje nekih vrijednosti koje su bile do tada smatrane sastavnim dijelom rimskog bića i svijeta,¹⁰ kao što su slobodno usmeno i pismeno izražavanje, npr. u pjesništvu, govorništvu, historiografiji. U tom kontekstu treba promatrati i slučaj osude i progonstva pjesnika Publija Ovidija Nasa koji se desio upravo tijekom Velikog Ilirskog ustanka.¹¹ I slično Ovidiju, u tim godinama ratovanja

Lucius Valerius Messalla Volesus.

Cnaeus Cornelius Cinna Magnus.

⁸ *Vell.* II, CXII, 3; *Cass. Dio*, LV, 31, 3-4; 33, 1-2; LVI, 12, 1.

⁹ *Vell.* II, CXIII, 3

¹⁰ O rimskom svijetu v. Mesihović, 2015; Mesihović, 2020a; Mesihović, 2020b; Mesihović, 2020c; Mesihović, 2021; Mesihović, 2021a; Mesihović – Kahrman – Hadžiabdić, 2021.

¹¹ Mesihović, 2008; Mesihović, 2020.

u Iliriku, oštrice augustovskog režima ustremile su se i na pisana djela historičara i govornika Tita Labijena i Kasija Severa.

August i supruga Livija u godinama Velikog Ilirskog ustanka

I tako je započelo doba preobrazbe koja je putanju razvitka Rimske države prebacilo na drugačije tračnice u odnosu na one kojima se kretala do početka 6. god. n. e. Znatno ranije, dok je novi principatski režim bio stabilan, ni Tit Livije ni njegovo historijsko djelo „Od

postanka Grada“, iako se u njemu mogla osjetiti naklonost prema posljednjim republikanskim vođama, sa kojima je i August ratovao, nisu na sebi osjetili nikakve reprekusije. Tacit u „Analima“ (IV, 34) navodi kako je Tita Livija, jer je ovaj obasuo tolikim pohvalama Gneja Pompeja Velikog, u šali August nazvao „pompejevcem“, i da to što je Livije napisao i objavio nije smetalo prijateljstvu historičara i princepsa. Nešto je neobičniji bio slučaj retoričara i historičara Timagena kojeg spominje Seneka Stariji u svojim *Controversiae* :

“Često se /govornik Kraton op. S.M./ sukobljavao pred carem /Augustvom op. S.M./ s Timagenom, čovjekom ljuta jezika, i pretjerano slobodan s njim (jer, pretpostavljam, ni on sam nije bio slobodan dugo vremena). Od zarobljenika postao je kuhar, od kuhara nosač stolice, od nositelja stolice borio se sve do prijateljstva s carem. Ali on je prezirao i svoju sadašnju i svoju prošlu sreću do te mjere da je, kad mu je car, ljut na njega zbog mnogih razloga, zabranio pristup kući, spalio historije koje je napisao prepričavajući careva djela, kao da ga zabranjuje, sa svoje strane, od pristupa njegovom geniju. Bio je tečan i duhovit čovjek, koji je iznosio mnoge nečuvene, ali atraktivne stvari.”¹²

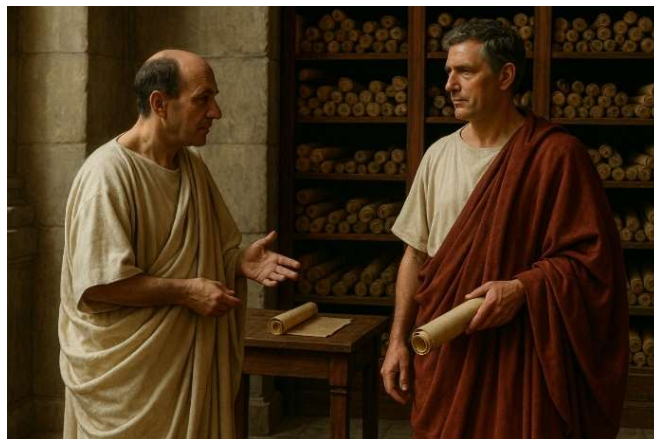
Ovog Timagena i njegovo odstranjivanje iz Augustovog bliskog okruženja je spomenuo i Seneka Mlađi :

„Timagen, historičarski pisac, dao je neke primjedbe na njega /Augusta op. S.M./, njegovu suprugu i cijelu njegovu familiju. Niti su njegove šale prihvaćene, jer ništa se ne širi više niti je više u ljudskim ustima od nepromišljene duhovitosti. Car ga je često upozoravao da bude manje odvažan u svom govoru, a kako je nastavio vrijeđati, zabranio mu je njegov dom. Timagen je nakon toga proveo kasnije godine svog života kao gost Asinija Poliona, i bio je miljenik cijelog Grada. Zatvaranje carevih vrata nije zatvorilo nijedna druga vrata pred njim. Čitao je naglas historiju koju je napisao nakon toga, ali je spalio knjige koje su sadržavale djela Augusta Cezara. Bio je u neprijateljstvu s carem, ali se ipak niko nije bojao biti njegov prijatelj, niko se nije klonio pred njim kao da ga je grom ošinuo, iako je pao s tolike visine ipak se našao netko da ga uhvati u krilo. Kažem, Cezar¹³ je to strpljivo podnio i nije ga čak ni razdražilo to što je historičar digao nasilne ruke na njegovu vlastitu slavu i djela. Nikada se nije žalio na čovjeka koji je njegovom neprijatelju pružio utočište, već je samo rekao Asiniju Polionu: "Ti držiš divlju zvijer". Tada, kad bi se ovaj htio izvinuti za svoje ponašanje /jer je držao u svom domu Timagena op. S.M./, zaustavio ga /August op. S.M./ je i rekao: "Uživaj, moj Polione, uživaj u njegovom prijateljstvu." Kad je Polion rekao: "Ako

¹² Sen. Mai. Controv. X, 5, 22 : *Saepe solebat apud Caesarem cum TIMAGENE confligere, homine acidae linguae et qui nimis liber erat, puto, quia diu non fuerat. ex captivo cocus, ex coco lecticarius, ex lecticario usque in amicitiam Caesaris enixus usque eo utram(que) fortunam contempsit, et in qua erat et in qua fuerat, ut, cum illi multis de causis iratus Caesar interdixisset domo, combureret historias rerum ab illo gestarum, quasi et ipse illi ingenio suo interdicere; disertus homo et dicax, a quo multa improbe sed venuste dicta.*

¹³ Misli se na Augusta.

mi narediš, Cezare, odmah ću mu zabraniti svoj dom", odgovorio je: "Misliš li da ću to uraditi nakon što sam vas ponovo učinio prijateljima?", jer ranije je Polion bio ljut na Timagena, i prestao se ljutiti na njega ni zbog čega drugog osim što je Cezar počeo to činiti /ljutiti se na Timagena op. S.M./¹⁴

Timagen i Asinije Polion u razgovoru

¹⁴ Sen. Min. De ira, III. 23 : *Timagenes historiarum scriptor quaedam in ipsum, quaedam in uxorem eius et in totam domum dixerat nec perdiderat dicta ; magis enim circumfertur et in ore hominum est temeraria urbanitas. Saepe illum Caesar monuit, moderatius lingua uteretur ; perseverans domo sua interdixit. Postea Timagenes in contubernio Pollionis Asinii consensit ac tota civitate direptus est. Nullum illi limen praeclusa Caesaris domus abstulit. Historias, quas postea scripserat, recitavit et libros acta Caesaris Augusti continentis in igne posuit et combussit ; inimicitias gessit cum Caesare ; nemo amicitiam eius extimuit, nemo quasi fulguritum refugit, fuit qui praeberet tam alte cadenti sinum. Tulit hoc, ut dixi. Caesar patienter, ne eo quidem motus, quod laudibus suis rebusque gestis manus attulerat ; numquam cum hospite inimici sui questus est. Hoc dumtaxat Pollioni Asinio dixit : θηροτοροφῆς ; paranti deinde excusationem obstitit et " Fruere," inquit, " mi Pollio, frueri!" et cum Pollio diceret: "Si iubes. Caesar, statim illi domo mea interdicam," " Hoc me," inquit, " putas facturum, cum ego vos in gratiam reduxerim ? " Fuerat enim aliquando Timageni Pollio iratus nec ullam aliam habuerat causam desinendi, quam quod Caesar coeperat.*

Zanimljivu anegdotu o ovom Timagenu daje Seneka Mlađi u pismu Luciliju (XIV, 91, 13) : *Timagenes, felicitati urbis inimicus, aiebat Romae sibi incendia ob hoc unum dolori esse, quod sciret meliora surrectura quam arsissent.* („Timagen, neprijatelj sreće grada Rima, imao je običaj da govori kako mu je žao zbog požara u Rimu samo zato što zna da će posle toga nastati nešto bolje nego što je bilo ono što je izgorelo“).

Plutarh u svojoj raspravi „Kako razlikovati laskavca od prijatelja“ (*Mor. Quomodo adulator ab amico internoscatur*, 68b) o ovom Timagenu navodi sljedeće : καὶ Τιμαγῆνης ἐξέπεσε τῆς Καίσαρος φιλίας, ἐλευθέρῳ μὲν οὐδέποτε φωνῇ χρησάμενος, ἐν δὲ τοῖς συμποσίοις καὶ τοῖς περιπάτοις ἐκάστοτε πρὸς οὐδ' ἡντινοῦν σπουδῆν : „ἀλλ' ὃ τι οἱ εἴσαιτο γελόλιον Ἀργείοισιν“, αἰτίαν φιλίας ὥσπερ σόφισμα λοιδόριος προφερόμενος. („Timagen je izgubio carevo /Augustovo op. S.M./ prijateljstvo jer, iako se nikad nije upuštao u bilo kakve visokoumne izjave, ipak u društvenim okupljanjima i raspravama, bez ikakve ozbiljne svrhe, ali on bi : „Što god je mislio da će nasmejati Argivce“ /citat iz Ilijade, II, 215 op. S.M./, u svakoj mogućoj prilici stavio razlog prijateljstva kao vještu izliku za vrijeđanje.“).

Šturi citati, parafraze i fragmenti iz historijskog djela Timagena nalaze se i u sljedećim dostupnim vrelima: *Hor. Epist.* I, 19, 15 – 17 (o Timagenovom govorništvu); *Strab. Geo.* IV, 1, 13 (spominje kćerke Kvinta Servilija Cepija, konzula za 106. god. p. n. e. koji se sumnjičio za nestanak zlata iz čuvenog hrama iz Tuluze); *Strab. Geo.* XV, 1, 57 (u okviru opisa predjela Azije van rimskih granica); *Ioseph. Antiq.* XIII, 11, 3 (spominje se kako je jevrejski hasmonejski kralj Aristobul I. osvojio Itureju, oblast sjeverno od Galilejskog jezera); *Ioseph. Antiq.* XIII, 12, 5 (spominje bitku kod Asophona između armija Ptolemeja IX. Sotera i hasmonejskog vladara Aleksandra Janeja); *Plin. NH*, XXXIII, 118 (da se skupi mineral cinabarit ili rumenica nalazi i u Etiopiji); *Plin. NH*, III, 132 (o duljini planinskog lanca Alpa); *Plut. Marc. Ant.* 72 (spominjanje u okviru opisa zbivanja nakon bitke kod Akcija); *Plut. Pomp.* 50 (u kontekstu opisa Pompejevih aktivnosti prije skupa prvih triumfira u gradu Lukiji); *Plut. Quaestiones convivales*, 634d; *Pseudo-Plut. De fluviiis*, 6; *Amm. Marc.* XV, 9, 2 (o tome kako je Timagen skupio podatke iz različitih knjiga o porijeklu Gala).

Forum

Ipak iz zapisa Seneke Starijeg i njegovog sina jasno je da ni Timagen nije bio zbog svoga „jezika“ izložen bilo kakvom javnom progonu niti su se njegova djela našla na udaru državne sile i bila sankcinirana. August se jednostavno privatno naljutio na Timagena i prestao se družiti sa njim. I iz neke svoje sujete zbog toga što je odstranjen iz Augustovog društva i doma, Timagen je svojevorno spaljivao dijelove svoga historiografskog djela koji su govorili o djelima Augustovim. U to vrijeme, August je, po svemu sudeći, sve to tolerirao u javnoj sferi svojih ovlaštenja.¹⁵

¹⁵ Nejasno je da li se i na ovoga Timagena odnose natuknice iz romejske enciklopedije SUDA koje spominju izvjesne retoričare i historičare po imenu Timagen.

s.n. Τιμαγένης : Τιμαγένης, βασιλικού ἀργυραμοιβού υἱός, Ἀλεξανδρεὺς, ρήτωρ: ὡς δὲ τινες Αἰγύπτιος: ὃς ἐπὶ Πομπηίου τοῦ μεγάλου αἰχμάλωτος ἄχθεις ἐν Ῥώμῃ ὑπὸ τοῦ Γαβινίου ἐξωνήθη ὑπὸ Φαύστου, τοῦ υἱοῦ Σύλλου, καὶ ἐσοφίστευsen ἐν Ῥώμῃ ἐπὶ τε τοῦ αὐτοῦ Πομπηίου καὶ μετ' αὐτὸν ἐπὶ τε Καίσαρος τοῦ Αὐγούστου καὶ μετέπειτα ἅμα Κεκιλίῳ. ἐκπεσὼν δὲ τῆς σχολῆς διὰ τὸ παρρησιαστὴς εἶναι ἐν ἀργῷ διήγῃ Τουσκλάνῳ λεγομένῳ. ἐτελεύτησε δὲ ἐν Ἀλβάνῳ, εἰμέσαι βουλευθεὶς μετὰ δεῖπνον καὶ σφηνωθείς. βιβλία δὲ ἔγραψε πολλά. („Sin kraljevskog bankara, aleksandrijski. Retor. Neki kažu da je bio Egipćanin. Pod Pompejem Velikim, Gabinije ga je odveo kao zarobljenika u Rim, a kupio ga je Faust, Sulin sin. Bio je sofist u Rimu u vrijeme samog Pompeja, a nakon njega Cezara Augusta i kasnije, u isto vrijeme kad i Cecilije. Izbačen iz škole zbog previše slobodnog govora, provodio je svoje vrijeme na mjestu poznatom kao Tuskul. Umro je u Albanumu, pokušavajući povratiti nakon večere i gušeći se. Napisao je mnogo knjiga“).

s.n. Τουσκλάνῳ : Τουσκλάνῳ: ἀργῷ οὕτως λεγομένῳ. ὁ δὲ Τιμαγένης ἐκπεσὼν τῆς σχολῆς διὰ τὸ παρρησιαστὴς εἶναι ἐν ἀργῷ διήγῃ Τουσκλάνῳ λεγομένῳ. („[Značenje] u mjestu tog imena. Timagen, izbačen iz svoje škole zbog previše slobodnog govora, provodio je svoje vrijeme u mjestu poznatom kao Tuskul“).

s.n. Εὐαγόρας : Εὐαγόρας, Λίνδιος, ἱστορικός. ἔγραψε Βίον Τιμαγένους καὶ ἑτέρων λογίων... („Evagora sa Lindosa, historičar, napisao je „Život Timagena i drugih učenih ljudi...“)

s.n. Τιμαγένης ἢ Τιμογένης: Τιμαγένης ἢ Τιμογένης, Μιλήσιος, ἱστορικός καὶ ρήτωρ. Περί Ἡρακλείας τῆς ἐν τῷ Πόντῳ καὶ τῶν ἐξ αὐτῆς λογίων ἀνδρῶν βιβλία γ#, καὶ ἐπιστολάς. („Timagen ili Timogen iz Mileta, historičar i retor. Napisao je „Herakleja na Pontu i njeni ljudi od pera“ u tri knjige i pisma.,,). Vidjeti i *Steph. Byz. Eth. sv.*

Ali nakon 6. god. n. e. sve se promijenilo i u svojoj suštini i u svojoj formi. Iako se to do sada nije isticalo u historiografiji, ipak se može govoriti o tome kako je jedna od bitnijih posljedica Velikog Ilirskog ustanka bilo je i zaoštavanje i unutarpolitičke scene u Rimu sa sve izražajnijom represijom augustovskog režima na sve ono što se smatralo opozicionom aktivnošću, uključujući i ono što bi se pisalo u okviru ondašnje historiografije.¹⁶

Μιλόα; Najvjerojatnije je ovaj historičar i retor zasebna osobnost u odnosu na historičara i retora Timagena iz augustovskog doba.

O Timagenu v. i Sunseri, 1976; Alfonsi, 1977-1979; Sordi, 1982; Fantham, 1990, 124 – 125; Muccioli, 2012.

¹⁶ O tome v. Cramer, 1945.

Slučaj Tita Labijena

O historičaru i govorniku Titu Labijenu za sada se raspolaže samo sa oskudnim informacijama.¹⁷ Zna se da je živio, radio i djelovao tijekom vladavine Augusta. Radi svog oštrog, snažnog i neumoljivog stila, invektivnih govora, odsustva bilo kakve političke i druge korektnosti u javnim nastupima (na trgovima i čitanjima svojih zapisa) i zastupništvima na sudskim procesima te načina života dobio je nadimak *Rabienus* („Bijesni“). U političkom i ideološkom smislu otvoreno je zastupao prorepublikanske stavove koje je izražavao i u govorima i u historijskim djelima. Zalagao se za slobodu govora i slobodu da piše kako on želi i kako smatra da treba biti, a ne kako nova principatska uprava želi, dozvoljava ili usmjerava (zbog svojih ideoloških ciljeva i agendi). Zalagao se i da govori, predaje i poučava istinu, ma kakva ona bila, a ne ono što je bilo po volji režima i trenutne dominantne ideologije u pogledu toga što bi narod „trebao da zna“.

¹⁷ *Titus Labienus*. O njemu v. Smith W., 1849, Tom II, 698 – 699; *PIR* II, str. 258, No. 9; *PWRE*, 1924, XII. 1, col. 270-271; Syme, 1938; Dieter, 1973.

Sjednica Senata

Tit Labijen je bio poznat i po, skoro fanatičnoj, posvećenosti svojim stavovima i idejama, i nije bio spreman po tome pitanju ni na najmanji kompromis ili eventualni oportunizam. Glavni narativ o Titu Labijenu se nalazi na početku X. knjige djela *Controversiae* od Seneka Starijeg :

„Istražujete¹⁸ li o Titu Labijenu? Bio je izvanredan izlagač, ali ne i onaj koji je nastupao u javnosti. Nije puštao javnost, i zato što taj običaj još nije bio uveden tako i zato što ga je smatrao sramotnim i indikacijom za hvalisavu neozbiljnost. Jer glumio je strogost cenzora, iako je njegov karakter bio sasvim drugačiji. Bio je veliki govornik koji se izborio kroz mnoge prepreke kako bi došao do reputacije genija usred nevoljkog priznanja ljudi, a ne njihova pristanka. Bio je vrlo siromašan, vrlo ozloglašen, vrlo omražen. No velika doista mora biti rječitost koja godi čak i nevoljnicima, a budući da je naklonost ljudi ta koja ističe genija, njihova naklonost koja ga hrani, kako velika mora biti sila koja se može probiti kroz sve prepreke na svom putu! Nije bilo nikoga ko nije mnogo odao talentu dok je optuživao čovjeka za svaki zločin. Njegov je ton bio onaj iz starog govorništva, njegova snaga kao iz novog, njegov je ukras bio na sredini između našeg doba i onog prethodnog, tako da su ga obje strane mogle prisvajati. Njegova je sloboda govora bila tolika da je prelazila granice slobode, a budući da je podjednako divljao na sve staleže i ljude, bio je poznat kao Rabijen¹⁹. Usred svih svojih mana, imao je velik duh, onaj koji je, kao i njegov genij, bio nasilan, unatoč dubina

¹⁸ Seneka Stariji se, u retoričkom stilu, obraća svojim sinovima : Novatu, Seneki Mlađem i Meli.

¹⁹ „Bijesni“, „Mahniti“, „Ludi“, od *rabies* = ludilo.

prevladavajućeg mira još nije bio smirio svoje pompejanske²⁰ strasti. I to je za njega bilo da je po prvi put smišljena nova kazna. Njegovi su se neprijatelji pobrinuli da mu spale sve knjige. Nečuvena je novost bila da se kazna traži od književnosti. Svakako da je svačija korist bila što je ova okrutnost koja se okreće prema genijalnosti osmišljena poslije vremena Cicerona, jer što bi se dogodilo da su trijumviri bili voljni zabraniti Ciceronov talent kao što su i Cicerona²¹? Besmrtni bogovi spori su, ali sigurni u kažnjavanju ljudske rase. Oni čine da se stroge kazne obijaju o glave njihovih tvoraca dobro zasluženom razmjenom patnje. Ono što je čovjek smislio da kazni druge često se vraća njemu samome. Kakva užasna manija muči ove luđake? Pretpostavljam da poznate okrutnosti nisu dovoljna kazna. Samo naprijed, potražite nove načine za nestanak samih sebe, što se tiče svega što je priroda uklonila iz svake patnje, genija i sjećanja na ime, pronadite način da i to podvrgnete bolestima koje pogađaju tijelo. Kako je veliko divljaštvo koje stavlja šibicu u književnost i osveti se spomenicima učenja. Kako nezadovoljan svojim drugim žrtvama! Hvala bogu da su te kazne za genije počele u doba kada je genije došao do kraja.²² Čovjek koji je izrekao ovu presudu Labijenovim spisima doživio je da vidi kako su njegovi vlastiti spisi spaljeni. To više nije bila zla kazna, nakon što je postala njegova. Labijen ovu uvredu nije podnio ležeći, niti je želio nadživjeti vlastiti genij. Sam je sebe odveo do grobova svojih predaka i zazidao se, bojeći se, pretpostavljam, da bi plamenovi koji su bili bačeni na njegovu slavu mogli biti uskraćeni njegovom tijelu. On ne samo da je završio svoj vlastiti život, on je i sam sebe sahranio. Sjećam se da je jednom prilikom, dok je recitirao svoju historiju, Labijen smotao²³ dobar dio knjige, rekavši: "Oni dijelovi koje preskočim čitat će se nakon moje smrti." Kako je velik morao biti njihov

²⁰ U smislu pretpostavljene veze sa Titom Labijenom koji je živio od cc 100. do 17. III. 45. god. p. n. e. (plebejski tribun za 63. god. p. n. e.) i koji je za vrijeme II. građanskog rata prešao na stranu tradicionalista kojima je zapovijedao Gnej Pompej Veliki. Sin ovoga Labijena po imenu Kvint (*Quintus Labienus Parthicus*) je bio prešao na iransko – partsku stranu, navevši ih da izvrše invaziju Levanta i Male Azije. Iako u prvo vrijeme uspješan, na kraju su i Kvint i Iranski Parti, tijekom 39 i 38. god. p. n. e., bili teško poraženi od rimske vojske koju je predvodio Publije Ventidije Bas (*Publius Ventidius Bassus*). Familijarna veza političara i vojskovođe Tita Labijena sa historičarem Titom Labijenom nije potvrđena. Po svemu sudeći historičar i govornik Tit Labijen nije bio sin Kvinta Labijena. Moguće je pretpostaviti da je historičar Tit Labijen bio potomak onog Labijena kojega je spomenuo Apijan u „Rimskim građanskim ratovima“ (IV, 26) kao jednog od proskribiranih i pogubljenih tijekom II. proskripcija (krajem 43. god. p. n. e.): Λαβηνὸς δὲ ἐν ταῖς Σύλλα προγραφαῖς πολλοὺς τῶν τότε συλλαβῶν τε καὶ κτείνας ἠδόξῃσεν ἄρα, εἰ μὴ τὰ ὅμοια γενναίως ἐνέγκοι, καὶ προσελθὼν τῆς οἰκίας ἐκαθέζετο ἐπὶ θρόνου τοὺς σφαγέας περιμένων. („A Labijen, koji je za vrijeme Sulinih proskripcija mnoge pohvatao i pobio, smatrao je za ružno da i sam valjano ne podnese sličan udes. Tako izađe ispred kuće i sjede na stolicu čekajući džellate“). Ako je ovaj Labijen bio aktivan za vrijeme I. proskripcija (82. god. n. e.) on je već bio u znatnoj starosti kada su drugi trijumviri preuzeli vlast u Rimu. Ako je on bio predak historičara Labijena, jedino mu je mogao biti djed.

²¹ U smislu da su trijumviri bili voljni narediti uništenje Ciceronovog opusa kao što su bili naredili da se on stavi na listu proskribiranih građana koje treba likvidirati, ali i da se to nije desilo, jer trijumviri ipak nisu naredili uništenje Ciceronovih djela, a niti su ih zabranili.

²² U smislu da su velika dostignuća humanističkih umijeća završila sa Ciceronom, odnosno sa Republikom.

²³ Tit Labijen je čitao tekst koji je bio napisan na svitku papirusa, zato ga je smotao.

otvoreni govor ako ga se čak i Labijen bojao! Lijepa izreka Kasija Severa, velikog Labijenova neprijatelja, bila je u opticažu u vrijeme kada su Labijenove knjige spaljivane po nalogu Senata: "Sad me trebate živog spaliti - te knjige znam napamet." Evo vam lijepe knjige koju možete zatražiti od svog prijatelja Galija. On je jednom pročitao odgovor Labijenu u ime Batila, Meceninog oslobođenika, govor u kojem ćete se diviti duhu mladosti spremne izazvati one zube da ugrizu."²⁴

Javno spaljivanje spisa Tita Labijena

²⁴ Sen. Mai. Contror. X, praef. 4- 8 : De T. LABIENO interrogatis. declamavit non quidem populo sed egregie. non admittebat populum et quia nondum haec consuetudo erat inducta et quia putabat turpe ac frivola iactationis. adfectabat enim censorium supercilium, cum alius animo esset: magnus orator, qui multa impedimenta eluctatus ad famam ingeni confitentibus magis hominibus pervenerat quam volentibus. summa egestas erat, summa infamia, summum odium. magna autem debet esse eloquentia, quae invitis placeat, et cum ingenia favor hominum ostendat, favor alat, quantam vim esse oportet, quae inter obstantia erumpat! nemo erat, qui non, cum homini omnia obiceret, ingenio multum tribueret. color orationis antiquae, vigor novae; cultus inter nostrum ac prius saeculum medius, ut illum posset utraque pars sibi vindicare. libertas tanta, ut libertatis nomen excederet, et, quia passim ordines hominesque laniabat, Rabie(nu)s vocaretur. animus inter vitia ingens et ad similitudinem ingeni sui violentus et qui Pompeianos spiritus nondum in tanta pace posuisset. In hoc primum excogitata est nova poena; effectum est enim per inimicos, ut omnes eius libri comburerentur. res nova et inusitata, supplicium de studiis sumi. bono hercules publico ista in poenas ingeni versa crudelitas post Ciceronem inventa est. quid enim futurum fuit, si triumviris libuisset et ingenium Ciceronis proscribere? sunt di immortales lenti quidem sed certi vindices generis humani et mala exempla in caput invenientium regerunt, ac iustissima patiendi vice quod quisque alieno excogitavit supplicio saepe imitat(ur) suo. quae vos, dementissimi homines, tanta recordia agitat? parum videlicet in poenas notae crudelitatis est: conquirite in vosmet ipsos nova, quibus pereatis, et si quid ab omni patientia rerum natura subduxit, sicut ingenium memoriamque nominis, invenite, quemadmodum reducat is ad [eadem rem] corporis mala. faciem studiis subdere et in monumenta disciplinarum animadvertere quanta et quam non contenta cetera materia saevitia est! de melius, quod eo saeculo ista ingeniorum supplicia coeperunt, quo ingenia desierant! eius, qui hanc in scripta Labieni sententiam dixerat, postea viventis adhuc scripta combusta sunt, iam non malo exemplo, quia suo. Non tulit hanc Labienus contumeliam nec superstes esse ingenio suo voluit sed in monumenta se maiorum suorum ferri iussit atque ita includi, veritus scilicet, ne ignis, qui nomini suo subiectus erat, corpori negaretur. non finivit tantum se ipse sed etiam sepelivit. Memini aliquando, cum recitaret historiam, magnam partem illum libri convolvisse et dixisse: haec, quae transeo, post mortem meam legentur. quanta in illis libertas fuit, quam etiam Labienus extimuit! Cassi Severi, hominis Labieno invisissimi, belle dicta res ferebatur illo tempore, quo libri Labieni ex senatus consulto urebantur: nunc me, inquit, vivum uri oportet, qui illos edidici. monstrabo bellum vobis libellum, quem a Gallione vestro petatis: recitavit rescriptum Labieno pro Bathyllo Maecenatis, in quo suspicietis adulescentis animum illos dentes ad mordendum provocantis.

Pored Seneke Starijeg, oskudne izvorne informacije koje bacaju samo tračke svjetlosti na neke segmente života historičara i govornika Tita Labijena daju i Kvintilijan²⁵, Tacit, Harisije²⁶ i Diomed Gramatik²⁷. Tit Labijen je bio pronicljiv govornik sa dobrim analitičkim sposobnostima, iznimnom promišljenošću, odličnim vidokrugom opažanja i shvatanja i povijesnih i svakidašnjih okolnosti i situacija.²⁸ On je bio i općepoznat kao oštar i nepokolebljiv advokat, koji u zastupanju slučaja svojih klijenata nije prezao ni od čega kako bi došao do pobjede na sudskim procesima.²⁹ Nije se ustručavao ni da javno ukaže na licemjernost tadašnjeg društva, posebice bogatih perveznjaka i profitera.³⁰ Ostali su

²⁵ *Marcus Fabius Quintilianus*, (živio cca. 35. – 100. god. n. e.) porijeklom je iz hispankog grada *Calagurris* (danas Calahorra, La Rioja). U ranom neronijanskom dobu, njegov iznimno obrazovani otac poslao ga je u Rim da studira retoriku. Kvintilijan je pod princepsom Vespazijanom bio potvrđen za profesora retorike, dobivajući plaću od države. Njegovi učenici su bili Plinije Mlađi, možda i Tacit. Kvintilijan je napredovao i u političkoj karijeri, pa je za vrijeme Vespazijana bio i konzul. Iz nastave se povukao 88. god. n. e., iako se zadržao u blizini dvora princepsa Domicijana. Njegovo djelo je praktični priručnik / udžbenik iz retorike / govorničkog umijeća (*Institutio oratoria*), koji u određenoj mjeri sažima višestoljetni rad rimskih učitelja govorništva. Kvintilijanovo djelo nije se ograničavalo samo na teorijske i praktične savjete u pogledu sastavljanja govora, te na historiju govorništva, nego je nudilo i edukacijske savjete u razvoju oratora od „kolijevke pa do groba“. Njegovo ranije djelo *De Causis Corruptae Eloquentiae* nije dostupno. Kvintilijanu se pripisuju i dva seta deklamacija, i to *Declamationes Maiores* i *Declamationes Minores*.

²⁶ U IV. st. je djelovao i gramatik *Flavius Sosipater Charisius*, koji je vjerojatno bio afričkog porijekla, ali je karijeru ostvario u Konstantinopolisu. Njegovo djelo *Ars Grammatica* u pet knjiga iako je dostupno samo djelimično, pruža vrijedne ekscerpte iz djela ranijih pisaca, kao što su npr. *Remmius Palaemon*, *Iulius Romanus*, *Comminianus*.

²⁷ *Diomedes Grammaticus* je bio gramatik koji je moguće živio krajem IV. st. n. e. Napisao je raspravu *De Oratione et Partibus Orationis et Vario Genere Metrorum libri III* ili *Ars grammatica* u tri knjige.

²⁸ *Sen. Mai. Controv. X, 3, 5* : LABIENI. *Hoc obsequio consequatur denique, ut intra domum moriatur. M. Cato, quo viro nihil speciosius civilis tempestas abstulit, potuit beneficio Caesaris vivere, si tamen ullius voluisset. Optima civilis belli defensio oblivio est.* („Labijen. Neka ona, ovim činom poslušnosti, barem izbori pravo da umre u kući. Marko Katon, najsjajnija žrtva oluje građanskog rata, mogao je živjeti od Cezarove milosti - da je bio spreman živjeti od bilo čije milosti. – Najbolja obrana od građanskog rata je zaboraviti ga.“).

Sen. Mai. Controv. X, 3, 15 : LABIENVS ait: *non sum statim exoratus. et si vixisset, non essem fractus proximis precibus eius, ne tertio quidem rogatus aut quarto. 'at victor cito exoratus est.' noli mirari: facilius est ignorare bello quam parricidio.* („Labijen je rekao: “Nisam se odmah umirio i, da je preživjela, ne bi me pokolebale njezine sljedeće molitve, pa čak ni da sam zamoljen treći ili četvrti put. Ali pobjednik je brzo osvojen. Nije ni čudo: rat je lakše oprostiti nego oceubojstvo.“).

²⁹ *Sen. Mai. Controv. X, 2, 19* : LABIENVS partem patris declamavit et dixit: *quod etiam desertoribus licet, nolo habitare cum adversario meo. non capit idem contubernium fortem virum et victum. 'statuam' inquit 'tibi posui'; immo, ne possem umquam victum me oblivisci, ignominiam meam in aes incidisti.* („Labijen je, deklamirajući očev udio : rekao: “Ne želim živjeti sa svojim protivnikom - to je usluga dopuštena čak i inferiornijim osobama. Isto prebivalište ne može imati i heroja i gubitnika. Podigao sam ti statu. Reci radije da si, kako nikada ne bih zaboravio svoj poraz, moju sramotu isklesao u bronzi.“).

³⁰ *Sen. Mai. Controv. X, 4, 17-18* : LABIENVS tam deserte declamavit partem eius, qui debilitabat expositos, quam nemo alteram partem, cum illam omnes disertissimi viri velut ad experimentum suarum virium dixerint. illum autem locum vehementissime dixit: *vacare homines huic cogitationi, ut curent, quid homo mendicus inter mendicos faciat! principes, inquit, viri contra naturam divitias suas exercent: castratorum greges habent; exoletos suos, ut ad longiorem patientiam impudicitiae idonei sint, amputant et, quia ipsos pudet viros esse, id agunt, ut quam paucissimi sint. his nemo succurrit delicatis et formosis debilibus. curare vobis in mentem venit, quis ex solitudine infantes auferat perituros, nisi auferantur. non curatis, quod solitudines suas isti beati ingenuorum ergastulis excolunt, non curatis, quod iuvenum miserorum simplicitatem circumeunt et speciosissimum quemque ac maxime idoneum castris in ludum coniciunt. in mentem vobis venit misereri eorum, quod membra non habeant; quid(ni) illorum, quod habent? et hoc genere insectatus saeculi vitia egregia figura inquinatum et infamem reum maiorum criminum impunitate defendit.* („Labijen je deklamirao u korist čovjeka koji je osakatio izloženu djecu* rječitije nego iko ko je stao na drugu stranu - iako su svi najelokventniji ljudi govorili u korist optužbe kao da žele isprobati svoju snagu. Ovo je bio odlomak koji je govorio s najvećim naglaskom: “Pomisli da ljudi imaju vremena brinuti se što namjerava prosjak među prosjacima. Ugledni ljudi koriste svoje bogatstvo za borbu

sačuvani i Labijenovi epigrami.³¹ Zna se i kako je on profesionalno učestvovao (cc 15. god. p. n. e.) u procesu vezanom za nasljedstvo Urbinije. Tit Labijen je bio pravni zastupnik (advokat, odvjetnik) izvjesnog Klusinja Figula koji je polagao pravo na ostavštinu Urbinije, pozivanjem na to da je on njezin navodni biološki sin, samim tim i zakoniti nasljednik. Labijenov protivnik u ovom procesu je bio historičar, govornik, političar i vojskovođa Asinije Polion³², koji je zastupao interese zakonitih baštinka. Govori Asinija Poliona iz ovog procesa su bili pod naslovom *Pro heredibus Urbinae* („Za Urbinijske nasljednike“). Slučaj je ostao upamćen ponajviše zahvaljujući međusobnom vređanju i nipodoštavanju zastupnika Labijena i Poliona.³³ Polion je u svoj govor, među dokaze slabosti Figulovog zahtjeva, bio uvrstio i činjenicu kako je ovaj imao Labijena za svog advokata, a i korio je Labijena i zbog korištenja određenih izraza u svome govoru.³⁴ Kvintilijan je zapisao i kako

protiv prirode, posjeduju skupine kastriranih mladića, sijeku svoje drage kako bi ih osposobili da se podlože njihovim požudama tijekom dužega razdoblja, i jer se sami srame što su muškarci, paze da što manje muškaraca bude. Tim razmaženim i lijepim bogaljim nitko ne priskače u pomoć. Pada vam na pamet da se brinete ko iz usamljenih mjesta odnosi djecu koja bi umrla da su tamo ostavljena, ne brinete se što bogati zapošljavaju radničke domove pune slobodno rođenih ljudi kako bi obrađivali vlastita usamljena mjesta, što varaju naivnost nesretne mladosti i bacaju u gladijatorsku školu sve one koji najbolje izgledaju, najspremnije za borbu. Pada vam na pamet sažaliti te osobe jer nemaju udove; zašto ne žaliti one, koji ih imaju?” Tim je sredstvima uvrijedio figuru koja je branila okaljanog i osramoćenog optuženika pokazujući da veći zločini prolaze nekažnjeno.”).

* Sakaćenje izložene (ostavljene na ulici) tek rođene djece je učinjeno od onoga koji ih je pokupio kako bi ih koristio u svrhu prosjačenja. Praksa koja je nažalost vrlo česta i u postmoderni.

³¹ *Sen. Mai. Controv. X, 4, 24* : LABIENI sententiam separavi, quia locuti de illa homines erant: sed(et) ad cotidianum diurnum et mendicantium quaestus recognoscit: 'tu bodie minus attulisti; cedo lora. gaudeo me non omnes emancasse. quid fles? quid rogas? plus rettulisses, si sic rogasses.' dixit et illam sententiam: date miseris quod unum percipere gaudium possint: aliquis ex illis damnatum istum videat, aliquis audiat. („Labijenov epigram stavio sam zasebno jer je bio predmet rasprave. Optuženi sjedi pred svojim dnevnikom i prelazi na dobit koju su zaradili prosjaci: „Danas si donio manje. Daj mi bič. Drago mi je što ih nisam osakatio. Zašto plačeš? Zašto moliš? Nisi donio više kući ni da si ovako molio.” Izrekao je i ovaj epigram: „Daj jadnicima jedinu radost koju mogu osjetiti: neka jedan od njih vidi, drugi neka čuje kako je ovaj čovjek osuđen.”)

³² *Caius Asinius Pollio*, konzul *ordinarius* za 40. god. p.n. e.

³³ *Sen. Mai. Controv. praef. IV, 2* : POLLIO ASINIVS numquam admissa multitudine declamavit, nec illi ambitio in studiis defuit; primus enim omnium Romanorum advocatis hominibus scripta sua recitavit. Et inde est quod LABIENVS, homo (tam) mentis quam linguae amarioris, dixit: 'ille triumphalis senex ἀρχοῦσεως suas [tuas id est declamationes] numquam populo commisit,' („Asinije Polion nije dozvoljavao masi da prisustvuje dok je deklamirao, ali nije bio bez učenjačkih ambicija - naprotiv, bio je prvi od svih Rimljana koji je recitirao ono što je napisao pred pozvanom publikom. Otuda opaska Labijena (koji je imao oštrij um od jezika): "Taj starac, heroj trijumfa*, nikada nije stavio svoje deklamaciju na vatrenu liniju protiv naroda.”).

* Asinije Polion je 39. god. p. n. e. održao trijumf koji mu je dodijeljen radi pobjede nad ilirskim narodom Parthenima.

³⁴ *Quint. Inst. Orato. IV, 1, 11* : ...ut Asinius pro Urbinae heredibus Labienum adversarii patronum inter argumenta causae malae posuit.

Quint. Inst. Orato. IX, 3, 13 : ut nunc evaluit rebus agentibus, quod Pollio in Labieno damnat, et contumeliam fecit, quod a Cicerone reprehendi notum est; ad fici enim contumelia dicebant.

Tac. de Orat. 38 : exceptis orationibus Asinii, quae pro heredibus Urbinae inscribuntur, ab ipso tamen Pollione mediis divi Augusti temporibus habitae, postquam longa temporum quies et continuum populi otium et assidua senatus tranquillitas et maxime principis disciplina ipsam quoque eloquentiam sicut omnia alia pacaverat.

Charis. 77 : Clipeus masculino genere in significatione scuti ponitur, ut Labienus ait, neutro autem genere imaginem significat. Sed Asinius pro Urbinae heredibus imaginis clipeum masculine dixit, „clipeus praetextae imaginis positus“.

Diom. 376 : Et Libius item pro Figulo „ostenta promissione“. Libius u Diomedovoj prvoj knjizi je pogrešno zapisano ime Labienus.

je ili Tit Labijen ili Kornelije Gal bio autor rasprave *Pollionem*, posvećene (u negativnom smislu) Asiniju Polionu.³⁵ Moguće je da ovog Tita Labijena u šaljivom tonu spominje i Horacije u svojim „Satirama“.³⁶ Historijsko djelo koje je napisao Tit Labijen je sigurno bilo *historia sui temporis*, odnosno bavilo se povijesnim dešavanjima koja su bila suvremena autoru ili su im neposredno prethodila. To bi značilo da je sadržaj Labijenove historije sadržavao i opise III. građanskog rata, kraja Republike i uvođenje Principata, kao i moguće kasnija neka dešavanja sve do vremena samoga proгона. A sve navedeno su bili dešavanja u kojima je August bio aktivni, pa i presudni sudionik. I jedino bi u slučaju da je Labijenova historija bila *sui temporis*, ovo djelo moglo navući na sebe neželjenu pažnju režima i samoga Augusta, naravno nakon što je objavljeno i javno čitano. Dokaz tome nudi i sam Tit Labijen koji je prilikom jednog javnog čitanja, kojem je prisustvovao i Seneka Stariji, namjerno preskočio određene dijelove sa napomenom da će se oni čitati nakon njegove smrti. Ovo implicira iznimnu kontroverznost pojedinih dijelova Labijenove historije, za koje je i on sam znao da se neće svidjeti trenutnom režimu i živim ljudima – moćnicima i uglednicima. A jedino što je u to vrijeme moglo izazvati ljutnju Augusta bilo bi ono što je on smatrao negativnim narativom po samoga sebe, svoju djelatnost ili sustav koji je uspostavio, ili eventualno negativnim pristupom prema nekim bliskim suradnicima i članovima *regnatric* familije.

Iako se u dostupnoj izvornoj građi nigdje ne daje precizan datum procesa Titu Labijenu, može se sa sigurnošću pretpostaviti da su se sudski proces u Senatu, senatska osuda, spaljivanje knjiga i smrt Tita Labijena desili prije sličnog procesa i prvog egzila Kasija Severa koje se datira, na osnovi natuknice u Kronici Jeronima iz Stridona, u 8. god. n. e.:

„Kasije Sever, izvanredni govornik, koji se rugao „Kvintijanovoj izreci“, umire od gladi u 25. godini progonstva, pokriven jedva krpom preko intimnih tijela“.³⁷

U tom slučaju bi se progon historičara Tita Labijena i njegovog opusa mogao smjestiti u 7. god. n. e. Kao što se iz predstavljenih činjenica može sagledati, slučaj Tita Labijena je bio iznimno specifičan, jer je optužba ciljala na djelo a ne na autora, a i sam proces se odvijao u smjeru primarno kažnjavanja djela, a ne samoga autora. Uostalom, izdaja se nije mogla prišiti Titu Labijenu jer on, po svemu što se do sada zna o njemu, nije bio umiješan u bilo kakvu konspiraciju ili neki drugi prestup protiv Augusta, nekog člana *regnatric* familije ili režima kao takvog. Njegova krivica je bila njegova pisana riječ. Na kraju je djelu bila i izrečena kazna. Senatskim ediktom djelo Tita Labijena je osuđeno da se spali na javnoj lomači. Naravno, odluka Senata je bila samo legislativna i institucionalna oblada onoga što je ustvari neskriveno želio August. Senatori u tadašnjem povijesnom kontekstu nisu željeli niti, pravilnije rečeno, nisu smjeli da nekim svojim eventualnim suprotstavljenjem onome

³⁵ *Quint. Inst. Orato.* I, 5, 8 : ... *et in oratione Labieni (sive illa Corneli Galli est) in Pollionem "casamo" adsectator e Gallia ductum est*

³⁶ *Hor. Sat.* I, 3, 82) : *in cruce suffigat, Labeone insanius inter sanos dicatur.* („...luđim bih od Labeona među svijesnima nazvao njega.“).

³⁷ *Hieron. Chronica*, 2048. godina Abrahama = Četvrta godina 202. Olimpijade = 19. godina Tiberija = 19. godina Heroda Tetrarha = odgovara 32. god. n. e. po modernom računanju vremena : *Cassius Severus orator egregius, qui Quintianum illud Proverbium luserat, XXV exsili sui anno summa inopia moritur, vix panno verenda contextus.*

što je na višim instancama bilo planirano da bude učinjeno Labijenovom djelu, izazivaju Augusta koji je uslijed niza nepredviđenih i nesretnih okolnosti bio emotivno povrijeđen, razdražen, iznerviran i sa niskim stupnjem tolerancije.³⁸ U tom kontekstu treba promatrati i progonstvo njegovog biološkog unuka Agripe Postuma, koje se vjerojatno desilo 7. god. n. e.³⁹ Nakon odluke Senata o spaljivanju njegovih knjiga, Tit Labijen je izvršio samoubistvo tako što se dao zazidati u grobnicu svojih predaka. I sa ovako specifičnim načinom samožrtvovanja (*devotio*), u ime historiografije, Labijen je želio istaći da on sebi oduzima život zbog toga što je na lomači spaljeno njegovo djelo. Prvo on nije želio nadživjeti ono za šta je (srećom pogrešno) mislio da je uništavanje vatrom sopstvenog opusa, niti je želio da ono što je bilo sredstvo uništavanja toga opusa bude korišteno i za njegov pogreb. Zato je umro zazidan u familijarnoj grobnici, a nije sahranjen procesom spaljivanja što je bila najčešća praksa u epohi klasične grčko – rimske civilizacije.

Presedan napravljen sa spisima Labijena, otvorio je augustovske inkvizitorske kapije i za dalje progone onoga što je napisano i paljenje uhvaćenog materijala. Od Tita Labijena nastaje i ta nova realnost za historiografiju koja se od tada mora suočavati i sa cenzurama, progonima i sukladno tome i autocenzurama i pretvaranjima u panegirike, političku korektnost i wishfull thinking.

³⁸ *Plin. NH VII, 149-150 : ...iuncta deinde tot mala: inopia stipendi, rebellio Illyrici, servitiorum dilectus inventutis penuria, pestilentia urbis, fames Italiae...iuxta haec Variana clades et maiestatis eius foeda suggillatio, abdicatio Postumi Agrippae post adoptionem...* ("Bio je tu i dugačak niz nezgoda : manjak novca za vojsku, pobuna u Iliriku, mobiliziranje robova zbog nedostatka mladih muškaraca, epidemija u Gradu, glad u Italiji...Zatim tu je bila nesreća sa Varom i zatim šamar u lice njegovom dostojanstvu, odbacivanje Postuma Agripe pošto ga je usvojio.")

³⁹ *Cass. Dio LV, : 32 : Τὸν δὲ δὴ Γερμανικόν, ἀλλ' οὐ τὸν Ἀγρίππαν ἐπὶ τὸν πόλεμον ἐξέπεμψεν, ὅτι δουλοπρεπὴς τε ἐκείνος ἦν καὶ τὰ πλεῖστα ἠλειύετο, ὅθενπερ καὶ Ποσειδῶνα ἑαυτὸν ἐπωνόμαζε, τῇ τε ὀργῇ προπετεῖ ἐχρήτο, καὶ τὴν Ἰουλίαν ὡς μητρὶν διέβαλλεν, αὐτῷ τε τῷ Αὐγούστῳ πολλάκις ὑπὲρ τῶν πατρῶων ἐπεκάλει. Καὶ οὐ γὰρ ἐσωφρονίζετο, ἀπεκηρύχθη, καὶ ἡ τε οὐσία αὐτοῦ τῷ στρατιωτικῷ ταμείῳ ἐδόθη, καὶ αὐτὸς ἐς Πλανασίαν τὴν πρὸς Κύρῳ νῆσον ἐνεβλήθη.* („Razlog zbog koga je on /August op. S.M./ poslao /na iliričko ratište op. S.M./ Germanika, a ne Agripu /Postuma op. S.M./ na teren je bio u tome da je potonji imao nezgodnu narav, i provodio je mnogo vremena u ribolovu, u vještini u kojoj se izvještio da je sam sebe zvao Posejdomom. On je uobičavao da ispoljava nasilni bijes, i govorio je loše o Liviji kao mačehi, dok je često prigovarao Augustu jer mu nije davao nasljedstvo koje mu je otac ostavio. Kada nije mogao više da ublaži njegovo ponašanje, bio je prognan a njegova imovina je bila predana vojnoj riznici. On /Agripa Postum op. S.M./ je smješten na obali Planasije, otoka blizu Korzike.“).

Slučaj Kasija Severa

Nakon Tita Labijena na red je došao Kasije Sever⁴⁰, inače veliki Labijenov oponent, ali i onaj koji se kao jedan od rijetkih, sarkastičnom opaskom, javno suprotstavio spaljivanju opusa svoga govorničkog suparnika. Kao i u slučaju Tita Labijena, dostupni izvorni informacijski korpus nudi vrlo štur i nedostatan životopis Kasija Severa. Ono što se sigurno zna o njemu, jeste da je bio odličan orator, satiričar i pisac, više – manje suvremenik sa Titom Labijenom, i bio je isto poznat po slobodnom i žestokom izražavanju. Spadao je u red najvećih govornika rimskog svijeta, i pripisuje mu se uvođenje novoga stila u govorništvo.⁴¹ Seneka Stariji je govorništvo Kasija Severa opisao u svome djelu *Oratorum et Rhetorum Sententiae Divisiones Colores* na sljedeći način :

(„I sjećam se da sam jednom pitao Kasija Severa zašto ga je njegova rječitost iznevjerila u deklamaciji⁴². Sada u nikome kontrast nije mogao

⁴⁰ *Titus Cassius Severus*. O njemu v. *Plin. NH*, I, *ex auctoribus lib.* XXXV; Smith W., 1849, Tom III, 804; *PIR* I, str. 317-318, No. 443; *PWRE*, 1899, III. 2, col. 1744-1749; Fantham, 1990, 126 – 127.

⁴¹ *Tac. de Orat.* 19 : *Nam quatenus antiquorum admiratores hunc velut terminum antiquitatis constituere solent, qui usque ad Cassium ... , quem reum faciunt, quem primum adfirmant flexisse ab illa vetere atque directa dicendi via, non infirmitate ingenii nec inscitia litterarum transtulisse se ad aliud dicendi genus contendo, sed iudicio et intellectu. vidit namque, ut paulo ante dicebam, cum condicione temporum et diversitate aurium formam quoque ac speciem orationis esse mutandam.* („Kako, naime, obožavatelji starih /govornika op. S.M./ običavaju ovoga postavljati kao kakav međaš starine, ja tvrdim da se Kasije /Sever op. S.M.), kojega čine krivcem i tvrde kako je prvi skrenuo sa onoga starog i izravnog puta govorenja, nije prebacio na onu vrstu govora zbog slabosti duha i nepoznavanja književnosti, nego zbog vlastite prosudbe i uvjerenja. Vidio je, naime, kao što sam maloprije govorio, kako se s prilikama vremena i promjenom slušateljstva mora mijenjati i oblik i način govora.).

Tac. de Orat. 26 : *equidem non negaverim Cassium Severum, quem solum Aper noster nominare ausus est, si iis comparetur, qui postea fuerunt, posse oratorem vocari, quamquam in magna parte librorum suorum plus bilis habeat quam sanguinis. primus enim contempto ordine rerum, omissa modestia ac pudore verborum, ipsis etiam quibus utitur armis inkompositus et studio ferendi plerumque deiectus, non pugnat, sed rixatur. ceterum, ut dixi, sequentibus comparatus et varietate eruditionis et lepore urbanitatis et ipsarum virium robore multum ceteros superat, quorum neminem Aper nominare et velut in aciem educere sustinuit* („Naprotiv, ne bih želio poreći kako se Kasije Sever, kojeg je naš Aper jedinog usudio imenom spomenuti, ako se uspoređi s onima koji su se nakon njega pojavili, može nazvati govornikom, premda u velikom dijelu svojih knjiga pokazuje više žući nego krvi. Prvi je, naime, odbacivši poredak građe, zanemarujući skromnost i suzdržljivost u riječima, upravo onim oružjem kojim se služi, nespretn, i u želji da udari, često smeten, ne bori, nego hrve. Međutim, kako sam rekao, uspoređen s onim potonijima, i raznovrsnošću obrazovanja i dražesti uglađenosti i krepkošću svojih sila uvelike nadvisuje ostale, od kojih se Aper nikoga nije usudio imenovati i takoreći na bojište /govorništva op. S.M./ izvesti.“).

Sen. Mai. Controv. X, 4, 25; *Cassius Severus dixerat : ostende nobis captivos tuos* („Kasije Sever je rekao : „Pokaži nam tvoje zarobljenike.““).

Macro. Satur. II, 4, 9 : *Cum multi Severo Cassio accusante absolverentur, et architectus fori Augusti expectationem operis diu traheret, ita iocatus est: Vellem Cassius et meum forum accuset.*

Charis. 104 : *...et Cassius Severus ad Maecenatem „gausapo purpureo salutatus.*

Diom. 373 : *.... Severus „distractus atque sallitos.*

⁴² Deklamacija (*declamatio*) je umjetnički oblik javnog govora. To je dramatični govor osmišljen da kroz artikulaciju, naglašavanje i gestu izrazi puni smisao teksta koji se prenosi. U rimskom svijetu je to bio žanr retorike i dio visokog obrazovanja. Deklamacija se po tipu dijelila na kontroverznu (*controversia*) i suasoriju (*suasoria*). U prvospomenutom tipu izricali su se govori navodnih odbrana ili tužitelja u fiktivnim sudskim procesima. U potonjem tipu, govornik savjetuje neku historijsku ili legendarnu osobu što se tiče sudskog postupka ili nekog drugog govorničkog obraćanja. Deklamacije je potrebno razlikovati od stvarnih govora u realnim sudskim procesima. Deklamacije su često služile kao vježba za studente govorništva, i sa zamiranjem

biti upečatljiviji. Njegov je govor bio snažan, ugladen, pun upečatljivih ideja, niko nije bio manje tolerantan prema suvišnom u svojim molbama, nije bilo dijela koji nije stajao na vlastitim nogama, nije bilo mjesta gdje bi slušatelj mogao dopustiti da mu pozornost odluta. Sve je bilo snažno i naglašeno. Niko nije imao potpuniju kontrolu nad emocijama publike. Moj prijatelj Galio je zaista rekao o njemu: "Kad je govorio, laž je bila kralj na svom tronu, tako je posvećeno svatko radio ono što mu je rečeno. Kada je on zahtijevao to, svi su bili ljuti. Svi su se bojali, dok je govorio, da ne prestane." Nemoguće ga je suditi iz njegovih publikacija, iako se čak i tu može naslutiti njegova rječitost. Bio je daleko više slušan nego čitan. Gotovo svim ljudima se događa da dobiju od toga što ih se čuje, a ne čita, ali u manjoj mjeri. U njemu je bio znatno veći jaz. Prije svega, čovjek je bio impresivan kao i talent. Tijelo mu je bilo nevjerojatno krupno, glas i sladak i snažan (rijetka kombinacija, ovo, u glasu), dok bi njegova izvedba stekla reputaciju svakog glumca, a da nimalo ne podsjeća na glumca. Jer, a to je možda najznamenitija stvar kod njega, dostojanstvo koje mu je nedostajalo u životu, posjedovao je u izobilju u svom govoru. Sve dok se klonio šala, njegov je govor bio vrijedan cenzora. Opet, ono što je zapravo rekao bilo je bolje od onoga što je napisao. Čovjek od resursa, više talentiran nego studiozan, više je uživao u svojim improvizacijama nego u pripremljenoj verziji. On je govorio bolje kad je bio ljut, i stoga su ljudi jako pazili da ga ne prekidaju. On je bio jedini koji je imao koristi od bilo kakvog pokušaja da ga se ugasi, slučaj ga je uvijek bolje služio od pripreme. Svejedno, ovaj ga dar nikada nije odveo u nemar. U jednom danu ne bi održao više od dva privatna govora, jedan prije, jedan poslije sredine dana. U javnim slučajevima njegovo je ograničenje bilo jedan dnevno. Ne znam da je ikad branio ikoga osim sebe, tako je istina da su jedine opasnosti koje su mu davale prostora za govorništvo bile njegove vlastite. Nikada nije govorio bez bilješki, i nije se zadovoljavao samo onom vrstom koja sadrži gole kosti govora, nego bi u velikoj mjeri cjelina bila ispisana. U svom je tekstu znao zabilježiti čak i mogućnosti duhovitosti. Međutim, iako nije bio spreman krenuti bez pripreme, rado ju je ostavio sa strane. Kad je morao govoriti bez pripreme, daleko je nadmašio sebe i uvijek mu se isplatilo naći stjeran u tijesni kut, a ne biti spreman. Tim je više vrijedno divljenja što nije napustio svoju brigu, s obzirom na to da je njegova odvažnost bila tako uspješna. Dakle, imao je sve što ga je moglo opremiti da bude dobar govornik: odabranu dikciju, ni uobičajenu ni nisku. Stil govorništva koji nije bio opušten ili trom, već gorući i

Republike i jačanjem Principata, pa samim tim i gubljenjem stvarne govorničke borbe na javnoj političkoj pozornici, postajale su sve popularnije.

Po Seneki Starijem, Kasije Sever je bio odličan u govorima u sudskim procesima u realnom životu, koji su se odvijali pred sudijama, klijentima i drugim za slučaj zainteresiranim učesnicima, te manjim brojem prisutnih. Za razliku od toga, Kasije Sever je bio slabiji u deklamiranju, koje je imalo karakter i javne predstave sa elementima umjetničkog izraza.

produhovljen. Razvijanja /govora op. S.M./ ni sporo ni prazno, već sadržajno bogato od riječi, i konačno, mukotrpan pristup koji je tako golemo podržavan čak i za osrednji talent. Ali kad je deklamirao, pao je ispod vlastite razine i razine mnogih drugih, tako da je rijetko deklamirao i to samo kad su njegovi prijatelji insistirali. Sada, kad sam ga pitao zašto je ispod vlastitog standarda u deklamaciji, odgovorio je: "Ono što vas iznenađuje u meni događa se gotovo svima. Kada se čak i veliki genij (uopće nije moja kategorija, znam) ikada pokazao u više od jednog polja. Ciceron je izgubio svoju elokvenciju kada je pisao poeziju. Sreća Vergilijevog dodira napustila ga je u prozi. Salustijevi se govori čitaju samo kao kompliment autoru "Historija". Govor elokventnog Platona napisan u Sokratovo ime nije dostojan ni branitelja ni optuženika...").⁴³

Kasije Sever nakon osude

⁴³ Sen. Mai. Controv. III, praef. 1-8 : *Memini itaque me a SEVERO CASSIO quaerere, quid esset, cur in declamationibus eloquentia illi sua non responderet. In nullo enim hoc fiebat notabilius. oratio eius erat valens, culta, vigentibus plena sententiis. nemo minus passus est aliquid in actione sua otiosi esse: nulla pars erat, quae non sua virtute staret, nihil in quo auditor sine damno aliud ageret; omnia intenta, aliquid petentia. nemo magis in sua potestate habuit audientium affectus. verum est, quod de illo dixit Gallio noster: 'cum diceret, rerum potiebatur; adeo omnes imperata faciebant: cum ille voluerat, irascebantur, (flebant, miserebantur). nemo non illo dicente timebat, ne desineret. Non est, quod illum ex his quae edidit aestimetis; sunt quidem et haec, quibus eloquentia eius (agnoscatur, tamen auditis) longe maior erat quam lectus. non hoc ea portione illi accidit, qua omnibus fere, quibus maiori commendationi est audiri quam legi, sed in illo longe maius discrimen est. primum, tantundem erat in homine quantum in ingenio: corporis magnitudo conspicua, suavitas valentissimae vocis (quamvis haec inter se raro coeant, ut eadem vox et dulcis sit et solida), pronuntiatio quae histrionem posset producere, (nec) tamen quae histrionis posset videri. nec enim quicquam magis in illo mirareris quam quod gravitas, quae deerat vitae, actioni super(er)at: quamdiu citra locos se continebat, censoria oratio erat. Deinde, ipsa quae dicebat meliora erant quam quae scribebat. vir enim praesentis animi et maioris ingenii quam studii magis placebat in his, quae inveniebat, quam in his, quae attulerat. iam vero iratus commodius dicebat, et ideo diligentissime cavebant homines, ne dicentem interpellarent. uni illi proderat excuti; melius semper fortuna quam cura de illo merebat(ur). [id] numquam tamen haec felicitas illi persuasit negligentiam: uno die privatas plures (quam duas) non agebat et ita, ut alteram ante meridiem ageret, alteram post meridiem; publicam vero numquam amplius quam unam uno die. nec tamen scio, quem reum illi defendere nisi se contigerit; adeo nusquam rerum ullam materiam dicendi nisi in periculis suis habuit. sine commentario numquam dixit nec hoc commentario contentus erat, in quo nuda res ponuntur; ex maxima parte perscribebatur actio. illa quoque, quae salte dici poterant, adnotabantur. sed cum procedere nollet nisi instructus, libenter ab instrumentis recedebat. ex tempore coactus dicere infinito se antecedeat. numquam non utilius erat illi deprehendi quam praeparari, sed magis illum suspiceret, quod diligentiam non relinquebat, cum illi tam bene temeritas cederet. Omnia ergo habebat, quae illum, ut bene declamaret, instruerent: phrasin non vulgarem nec sordidam sed electam; genus dicendi non remissum aut languidum sed ardens et concitatum; non lentas nec vacuas explicationes sed plus sensuum quam verborum habentes; diligentiam, maximum etiam mediocri ingenii subsidium. tamen non tantum infra se, cum declamaret, sed infra multos erat; itaque raro declamabat et non nisi ab amicis coactus. sed quaerenti mihi, quare in declamationibus impar sibi esset, haec aiebat: 'quod in me miraris, paene omnibus evenit. magna quoque ingenia, a quibus multum abesse me scio, quando plus quam in uno eminuerunt opere?' Ciceronem eloquentia sua in carminibus destituit; Vergilium illa felicitas ingenii (in) oratione soluta reliquit; orationes Sallustii in honorem historiarum leguntur; eloquentissimi viri Platonis oratio, quae est pro Socrate scripta, nec patrono nec reo digna est.*

Kasije Sever je pisao i historijska djela.⁴⁴ Bio je poznat i po kratkim, oštrim, zajedljivim, duhovitim opaskama,⁴⁵ žestini u odnosima prema drugim ljudima⁴⁶, neustručavanju u

⁴⁴ *Svet. Vit. 2 : Contra plures auctorem generis libertinum prodiderunt, Cassius Severus nec minus alii eundem et sutorem veteramentarium, cuius filius sectionibus et cognituris uberius compendium nactus, ex muliere vulgari, Antiochi cuiusdam furnariam exercentis filia, equitem R. genuerit.* („Sa druge strane, više pisaca kao praoca toga roda /Vitelijevaca op. S.M. op. S.M./ spominje nekoga slobodnjaka. Kasije Sever i još neki drugi pišu za njega i to da je bio postolar – krpar, čiji je sin stekao veći imetak preprodavanjem zaplijenjenih dobara i utjerivanjem državnih dugova, zatim da se oženio jednom prostitutkom, kćerkom nekoga Antioha pekara, sa kojom je imao sina koji je postao rimski vitez.“). Nejasno je da li je ovaj podatak Svetonije preuzeo iz historije Kasija Severa ili nekog njegovog zapisanog i objavljenog govora.

Tertul. Ad nation. II, 12 : Legimus apud Cassium Severum, apud Cornelios Nepotem et Tacitum, apud Graecos quoque Diodorum, quippe alii antiquitatum canos collegerunt („O njemu /Saturnu op. S. M./ čitamo kod Kasija Severa i kod Kornelija Nepota i Tacita, a među Grcima također kod Diodora i svih drugih sastavljača drevnih anala.“)

Tertul. Apolog. X, 2 : aturnum itaque, si quantum litterae docent, neque Diodorus Graecus aut Thallus neque Cassius Severus aut Cornelius Nepos neque ullus commentator eiusmodi antiquitatum aliud quam hominem promulgaverunt („Do sada, dakle, kako nam knjige daju informacije, niti grčki Diodor ili Tal, niti Kasije Sever ili Kornelije Nepos, niti bilo koji pisac svetih starina, nisu se usuđivali reći da je Saturn bio bilo ko osim čovjek.“).

Minuc. Fel. Octav. 21 : Saturnum enim, principem huius generis et examinis, omnes scriptores vetustatis Graeci Romanique hominem tradiderunt. Scit hoc Nepos et Cassius in historia, et Thallus ac Diodorus hoc loquuntur („Jer svi pisci starina, i grčki i rimski, iznijeli su da je Saturn, začetnik ove rase i mnoštva, bio čovjek. Nepot to zna, i Kasije u svojoj povijesti, a i Tal i Diodor govore isto.“)

Lactan. Institut. I, 13 : Omnes ergo non tantum poetae, sed historiarum quoque ac rerum antiquarum scriptores, hominem fuisse consentiunt, qui res eius in Italia gestas memoriae prodiderunt: Graeci, Diodorus et Thallus; Latini, Nepos et Cassius et Varro. („Ne samo da su stoga svi pjesnici, nego i pisci drevnih historija i događaja slažu da je on /Saturn op. S.M./ bio čovjek, budući da su predali u sjećanje njegove postupke u Italiji, od grčkih pisaca Diodor i Tal, od latinskih pisaca Nepot, Kasije i Varon.“).

⁴⁵ *Sen. Mai. Controv. II, 4, 11 : Sed ut aliquid iocemur, FABIVS MAXIMVS nobilissimus vir fuit, qui primus foro Romano hunc novitium morbum, quo nunc laborat, intulit. de quo SEVERVS CASSIVS, antequam ab illo reus ageretur, dixerat: quasi disertus es, quasi formosus es, quasi dives es; unum tantum es non quasi: vappa.* („Ali, da uvedemo lakšu napomenu, Fabije Maksim, najplemenitaškiji čovjek, koji je prvi uveo na rimski Forum novo zlo koje ga sada pogađa. O njemu je Kasije Sever, prije nego što ga je ovaj optužio, rekao: "Ti si kao rječit, kao da je zgodan, kao da si bogat, jedino što nisi kao da si za ništa.").

* U smislu nobilskog porijekla još iz vremena stoljeća Rimske Republike.

Sen. Mai. Controv. IV, praef. 11 : Memini et illam contradictionem sic ab illo positam magnam materiam Polionis Asinii et tunc Cassi Severi iocis praeuisse : 'at' inquit 'inter pueriles condiscipulorum sinus lasciva manu obscena insisti. („Sjećam se da je /Haterije op. S.M./ mnogo prostora za šalu dao Asiniju Polionu, a potom i Kasiju Severu, prigovorom koji je iznio ovim riječima: "Ipak, kaže on, u djetinjastim krilima svojih učenika, upotrijebio si lascivnu ruku da daš opscene upute.")

Sen. Mai. Controv. IX, 3, 14 : Cassius Severus venustissimam rem ex omnibus: qui ab auditione eius cum rediret, interrogatus quomodo dixisset, respondit : male καὶ κακῶς („Kasije Sever je rekao najljepšu stvar od svih. Vrativši se nakon slušanja Sabina i upitan kako je prošao njegov govor, odgovorio je: loše καὶ κακῶς“). V. i *Sen. Mai. Controv. IX, excerpta controversiarum libri noni, 3.*

Sen. Mai. Controv. X, 5, 20 : Hos aiebat SEVERVS CASSIVS, qui hoc facerent, similes sibi videri furibus alienis poculis ansas mutantibus. („Kasije Sever je rekao da su ljudi koji se ovako ponašaju po njegovom mišljenju poput lopova koji mijenjaju ručke na peharima drugih ljudi“).

Quint. Inst. Orato. VI, 3, 27 : („...šala će biti...gorka kao ona od Kasija Severa“).

Quint. Inst. Orato. VI, 3, 78 : Transtulit crimen Cassius Severus; nam cum obiurgaretur a praetore quod advocati eius L. Vaxo Epicurio, Caesaris amico, convicium fecissent, "nescio" inquit "qui conviciati sint, et puto Stoicos fuisse". („Kasije Sever je pokazao svoju dosjetljivost prebacujući optužbu protiv sebe na drugu stranu. Kada mu je pretor prebacio da su njegovi zastupnici uvrijedili Lucija Vera, epikurejca i prijatelja Cezara, on je odgovorio : „Ne znam ko su oni koji su ga uvrijedili, pretpostavlja da su bili stoici.“)

korištenju (nekada) i uvreda, poučnim izrekama koje je preuzimao i od kolega koje je iznimno cijenio i poštovao⁴⁷.

Quint. Inst. Orato. VI, 3, 79 : *Elusit Cassius Severus, obiciente quodam quod ei domo sua Proculeius interdixisset, respondendo "numquid ergo illuc accedo?"* („Kasije Sever je zbunio protivnika, koju mu je prebacio što mu je Prokulej zabranio ulaz u svoju kuću, odgovorom : „Idem li ja tamo?““).

Quint. Inst. Orato. VIII, 2, 2 : *nisi inridens hanc vanitatem Cassius Severus spartum dicere eum vere indicasset* („Kasije Sever je, ismijavajući njegovu afektiranost, objasnio da je mislio na špansku metlu.“).

Quint. Inst. Orato. X, 1, 116 – 117 : *Multa si cum iudicio legatur dabit imitatione digna Cassius Severus, qui, si ceteris virtutibus colorem et gravitatem orationis adiecisset, ponendus inter praecipuos foret. CXVII. Nam et ingenii plurimum est in eo et acerbitas mira et urbanitas et sermo, sed plus stomacho quam consilio dedit: praeterea ut amari sales, ita frequenter amaritudo ipsa ridicula est.* („Kasije Sever, ako se čita sa sposobnošću razlikovanja, pružit će mnogo toga vrijednog oponašanja. Da je svojim drugim zaslugama dodao prikladnost tona i dostojanstvo stila, zaslužio bi mjesto među najvećima. Jer njegovi prirodni talenti su veliki, njegov dar gorčine, duhovitosti i strasti izvanredan, ali dopustio je da oštrina njegove čudi prevlada nad njegovom prosudbom. Štaviše, iako su njegove šale dovoljno oštre, upravo je ta oštrina često okretala smijeh protiv njega samog.“).

Quint. Inst. Orato. XI, 3, 133 : *Transire in diversa subsellia parum verecundum est: nam et Cassius Severus urbane adversus hoc facientem lineas poposcit.* („Preći na sjedišta naših protivnika graniči s drskošću, a Kasije Sever pokazao je izvrsnu dosjetljivost kada je zahtijevao podizanje barijere između njega i protivnika koji se tako ponašao.“).

Svet. Gramm. 22 : *M. Pomponius Marcellus, sermonis Latini exactor molestissimus, in advocacione quadam (nam interdum et causas agebat) soloecismum ab adversario factum usque adeo arguere perseveravit, quoad Cassius Severus, interpellatis iudicibus, dilationem petiit, ut litigator suus alium grammaticum adhiberet; quando non putat is cum adversario de iure sibi, sed de soloecismo controversiam futuram.* („Marko Pomponije Marcel, najpedantniji kritičar latinskog jezika, u jednom od svojih slučajeva (jer je ponekad djelovao kao advokat) bio je toliko uporan u kritiziranju greške u dikciji koju je napravio njegov protivnik, da se Kasije Sever obratio sucima i zatražio za odgodu, kako bi omogućio svom klijentu da umjesto njega zaposli gramatičara: "Jer," rekao je, "on misli da natjecanje s njegovim protivnikom neće biti o pitanjima prava, nego o dikciji.“).

Plut. Moralia, Quomodo adulator ab amico internoscatur, 60 : εἰπεῖν φασὶ τὸν ῥήτορα Κάσσιον Σευήρον αὐτῇ τοῦτον ἢ παρρησίᾳ τὸν ἄνθρωπον ἀποκτενεῖ („Kažu da je govornik Kasije Sever primijetio: 'Ovakva iskrenost bit će smrt ovog čovjeka!'.“). Sarkastična opaska Kasija Severa na ulizivački govor koji je izvjesni senator, istakavši na početku kako treba govoriti iskreno, uputio princepsu Tiberiju.

⁴⁶ *Quint. Inst. Orato.* VI, 1, 43 : *...egregieque Cassius dicenti adulescentulo: "quid me torvo vultu intueris, Severe?" "non mebercule" inquit "faciebam, sed sic scripsisti: ecce!" et quam potuit truculentissime eum aspexit.* („...i Kasije je uputio izvrsnu primjedbu mladom govorniku koji je rekao: "Zašto me tako žestoko gledaš, Severu?". Na to je ovaj odgovorio: "Nisam radio ništa slično, ali ako je u tvom rukopisu, tu si!" i uperio je oči u njega s najsvirepijim mrkim pogledom koji je mogao skupiti“).

Quint. Inst. Orato. VIII, 3, 89 : *Est et amarum quiddam, quod fere in contumelia est positum, quale Cassi: "quid facies cum in bona tua invasero, hoc est, cum te docuero nescire maledicere"?* („Ogorčenost, koja se općenito koristi u zlostavljanju, može biti od koristi kao u sljedećem od Kasija: "Što ćete učiniti kada napadnem vašu posebnu provinciju, to jest, kada pokažem da ste, što se tiče zlostavljanja, obična neznalica?“).

Quint. Inst. Orato. XII, 10, 11 : *... acerbitatem Cass... („...gorčinu Kasija...“).*

⁴⁷ *Sen. Mai. Controv.* VII, 3, 8 - 9 : *CASSIVS SEVERVS, summus Publii amator, aiebat non illius hoc vitium esse sed eorum, qui illum ex parte qua transire deberent imitarentur, (non imitarentur) quae apud eum melius essent dicta quam apud quemquam comicum tragicumque aut Romanum aut Graecum. Ut illum versum, quo aiebat unum versum inveniri non posse meliorem: „Tam dest avaro quod habet quam quod non habet“. Et illum de eadem re dictum: „Desunt luxuriae multa, avaritiae omnia“. Et illos versus, qui huic quoque ter abdicato possent convenire: „O vita misero longa, felici brevis!“. Et plurimos deinceps versus referebat Publii disertissimos.* („Kasije Sever, Publilijev veliki ljubitelj, rekao je da nije on kriv, nego oni koji su imitirali Publilijevu stranu koju su trebali mimoići, a nisu uspjeli imitirati stvari koje je Publilije bolje opisao nego bilo koji komičar, ili tragički pisac, grčki ili rimski. Na primjer, jedan stih koji se (prema Kasiju) nije mogao usporediti s bilo kojim drugim stihom : „Pohlepnima nedostaje ono što imaju jednako kao i ono što nemaju“. i ovo o istoj temi: "Raskoši nedostaje mnogo, pohlepi sve" i (stihovi koji bi mogli pristajati i našem triput razbaštinjenom sinu) : „O živote – dug za bijedne, kratak za sretne.“ I nastavio je prisjećati se redom mnogih Publilijevih najpametnijih crta.“).

Sen. Mai. Controv. IX, 2, 12 : *CASSI SEVERI. Ne de servo quidem aut captivo omni loco aut omni genere aut per quos libebit aut cum libebit supplicium sumi fas est, adhibeturque ad ea magistratus ob custodiam, non ob laetitiam.* („Kasije Sever.

Znao je zapasti i u nekontroliranu agresivnost i pretjeranu ciničnost, što bi mu samo donijelo probleme. Kasije Sever je i sam bio meta napada u govorima i traćevima kojima tadašnji Rim i njegov svijet nisu uopće oskudijevali.⁴⁸ Seneka Stariji prenosi zanimljiv dio govora koji je pripisao Kasiju Severu (u vidu deklamacije) u kojem se ovaj obrađava na akutni problem prisutan na ulicama tadašnjeg Rima.⁴⁹ Seneka Stariji je u svome djelu o deklamacijama sačuvao i neke njegove epigrame.⁵⁰ Kasije Sever je bio uvjereni

Čak ni rob ili zarobljenik ne smije biti ispravno pogubljen bilo gdje i na bilo koji način ili od strane bilo koga ili u koje vrijeme želite. Ako je sudija pozvan da prisustvuje, to je da nadgleda, a ne da se zabavlja.”).

⁴⁸ Plin. NH, VII, 55 : *Cassio Severo, celebri oratori, Armentari mirmillonis obiecta similitudo est.* („Kasiju Severu, proslavljenom govorniku, nabacivalo se koliko jako nalikuje Armentariju, mirmilonu /gladijatoru op. S.M./.”).

Solin. I, 82 : Armentarius murmillio et Cassius Seuerus orator ita se mutuo reddiderunt, ut si quando pariter uiderentur, dinosci non possent, nisi discrepantiam habitus indicaret. („Armentarije mirmilon i govornik Kasije Sever toliko su nalikovali jedan drugome da ih nitko nije mogao razlikovati, ako bi ih u bilo kojem trenutku vidjeli zajedno, osim ako njihova odjeća nije odavala razliku.”).

⁴⁹ Sen. Mai. Controv. X, 4, 2 : CASSI SEVERI. *Hinc caeci innitentes baculis vagantur, hinc trunca brachia circumferunt; huic convulsi pedum articuli sunt et (ex)torti tali, huic elisa crura, [in] illius inviolatis pedibus cruribusque femina contudit. aliter in quemque saeviens ossifragus iste alterius brachia amputat, alterius enervat; alium distorquet, alium delumbat; alterius diminutas scapulas in deforme tuber extundit et risum [in] crudelitate captat. produc agedum familiam semivivam, tremulam, debilem, caecam, mancam, famelicam; ostende nobis captivos tuos. volo mehercules nosse illum specum tuum, illam humanarum calamitatum officinam, illud infantium spoliarium: sua quoque calamitas tamquam ars adsignatur. huic recta membra sunt, et, si nemo naturae (occurrit,) proceritas (e)micabit; ita frangantur, ut humo se adlevare non possit, sed pedum crurumque resolutis vertebri reptet. huic ***; extirpentur radicibus. huic non (in)speciosa facies est; potest formosus mendicus esse; reliqua membra inutilia sint, ut Fortunae iniquitas in beneficia sua saevientis magis hominum animos pervellat. miseris satellitibus tyrannus calamitates humanas dispensat.* (“CASSIUS SEVERVS. Ovdje lutaju slijepi, oslanjajući se na štapove, ovdje drugi nose okrugle batrljke. Ovom djetetu su pocijepani zglobovi stopala, gležnjevi su mu 'zgrčeni; ovo mu je smrskalo noge. Tuđa bedra je smrskao, iako je stopala i noge ostavio neozlijeđenima. Pronalazeći za svakog različito divljaštvo, ovaj kostolomac jednome reže ruke, drugome reže tetive, jednoga uvija, trećega kastrira. U još jednog zakrčljava lopatice, sabijajući ih u ružnu grbu, tražeći smijeh od svoje okrutnosti. Hajde, izvedi svoju četu poluživu, drhtavu, slabu, slijepu, obogaljenu, izgladnjelu, pokaži nam svoje zatvorenike. Želim upoznati tu vašu pećinu, tu tvornicu ljudske bijede, to svlačilište* za djecu. Svakome je dodijeljena njegova bijeda, kao zanat. Ovo dijete ima ravne udove i, ako ih nitko ne zadrži, skočit će uvis. Neka ti udovi budu slomljeni na takav način da se ne može podići sa zemlje, nego gmiže uokolo, oslabljenih zglobova stopala i nogu. Ovo dijete ima spreman jezik i oštre oči : neka se išćupaju s korijenom. Ovo dijete ima lijepo lice - može biti zgodan prosjak: ali neka ostali njegovi udovi budu beskorisni, tako da okrutnost sreće, koja divlja po darovima koje je dala, može dirljivije dotaknuti srca ljudi. Tako ovaj tiranin bez tjelesne garde dijeli ljudske nesreće.” *).

* Spoliarium je bilo mjesto gdje su odnošeni ubijeni gladijatori kako bi sa njih bila svučena odjeća.

* Optužujući govor (u vidu deklamacije - kontroverze) se odnosi na onog koji ubogaljuju djecu u svrhu prosjačenja. Sudeći po tome što se u vrelima koja se bave govorništvom, samim tim i deklamacijama, često nailazi na govore – optužnice usmjerene protiv onih koji vode „posao“ prosjačenja (koji je uključivao i sakaćenje djece), ovaj problem se u ranom Principatu smatrao vrlo ozbiljnim i nastojalo ga se riješiti ostrim mjerama, u okvirima naravno uobičajene sudske procedure.

⁵⁰ Sen. Mai. Controv. VII, 3, 10 : CASSIUS SEVERVS aiebat placere sibi illum colorem: mori volui, et quasdam dixit inter disputandum sententias: tertio, inquit, cum abdicarer, aiebam: nihil tanti est; infelicem hanc animam, quam totiens exagitat pater et infestat, semel recipiat. sed illud rursus dicebam mihi: serva istam animam; facies quod voles absolutus. 'quare ergo nunc non moreris?' dicet aliquis; primum non semper idem miseris libet: nonnumquam iuvat cum fortuna sua concurrere et illam fatigare. deinde vis verum, quare non moriar interim? quia puto te velle. (“Kasije Sever je rekao da mu se sviđa ova obojenost /govora op. S.M./: "Želio sam umrijeti." i govorio je razne epigrame tijekom svojih argumenata: "Kada su me treći put razbaštinili, rekao sam: Ne vrijedi. Neka moj otac jednom zauvijek ima ovako jadan život što ga tako često proganja i maltretira. Ali s druge strane također sam rekao: Sačuvaj ovaj život. Jednom ćeš moći raditi što hoćeš. Netko će reći: Zašto onda ne umreš sada, jadnici ne vole uvijek iste stvari. Ponekad im je zadovoljstvo uhvatiti se u koštac sa svojom srećom i pokušati je izmoriti. Opet, želiš li pravi razlog zašto trenutno ne umirem? Jer mislim da to želiš.”).

republikanac, i sklonosti prema posljednjim republikancima kao što su Gaj Kasije i Marko Brut nije krio ni u svome historijskom djelu ni u svojim analitičkim deklamacijama.⁵¹ Bio je i neustrašivi i neumorni zastupnik stava o slobodi govora i svoju elokvencijom je žestoko udarao i po novom principatskom političkom sustavu. Pažnju na sebe je navukao i podizanjem optužbe (9. god. p. n. e.) na Nonija Asprenu⁵² za trovanje.⁵³ Nonije Asprena je bio osobni prijatelj Augusta, a branitelj u ovom procesu mu je bio Asinije Polion. Znatno kasnije, nakon procesa i osude djela Tita Labijena, podignuta je i prema Kasiju Severu optužba za riječi, a ne za djela. Navodno je on u svojim pogrđnim spisima iznio na loš glas ugledne muškarce i žene. Ovaj put je kažnjen i pisac, pa je Kasije Sever prvo 8. god. n. e.

⁵¹ *Sen. Mai. Suasor.* 6, 11 : *VARIVS GEMINVS sic divisit: hortarer te, si nunc alterutrum utique faciendum esset, aut moriendum aut rogandum, ut moreris potius quam rogares. et omnia complexus est quae a ceteris dicta erant, sed adiecit et tertium; adhortatus est illum ad fugam: illic esse M. Brutum, illic C. Cassium, illic Sex. Pompeium. et adiecit illam sententiam, quam Cassius Severus unice mirabatur: quid deficiamus? et res publica suos triumviros habet. deinde etiam, quas petere posset regiones, percurrit: Siciliam dixit vindicatum esse ab illo, Ciliciam a proconsule egregie administratam, familiares studiis eius et Achaïam et Asiam, Deiotari regnum obligatum beneficiis, Aegyptum et habere beneficii memoriam et agere perfidiae paenitentiam. sed maxime illum in Asiam et in Macedoniam hortatus est, in Cassi et in Bruti castra. itaque Cassius Severus aiebat alios declamasse, Varium Geminum vivum consilium dedisse.* ("Varije Gemin je tako posložio argumente: "Moram te /odnosi se na Cicerona op. S.M./ potaknuti, ako u bilo kojem slučaju moraš odabrati jednu od alternativa, smrt ili preklinjanje, da umreš radije nego da moliš za život", i uključio je sve argumente koje su koristili drugi, dodajući i treći, potaknuo ga je da bježi. Rekao je da je ovdje Marko Brut, tamo Gaj Kasije, na tom mjestu Sekst Pompej, zatim je nastavio s onim apelom kojem se u najvećoj mjeri divio Kasije Sever, "Zašto posustati? I slobodna država ima svoje triumvire". Nastavio je brzo proučavati regije u koje bi mogao otići. Naveo je njegovu odbranu Sicilije, izvršnu upravu Kilikije u prokonzulatu, studentske dane u Aziji i Ahaji, usluge kraljevstvu Dejotara, povlastice koje je dodijelio Egiptu, gdje nisu bile zaboravljene, a koji sada čini pokoru zbog izdaje Pompeja. Ali najviše ga je tjerao da ode u Aziju i Makedoniju u tabor Bruta i Kasija. I tako je Kasije govorio da je Varije Gemin dao pravi savjet tamo gdje su drugi deklamirali.").

⁵² *Nonius Asprenas,*

⁵³ *Plin. NH, XXXV, 164* : *...non illa foedior, cuius veneno Asprenati reo Cassius Severus accusator obiciebat interisse convivis CXXX.* („...ne manje zaslužuje prokletstvo od otrovanog jela Asprena, koje je, prema optužbi koju je protiv njega podigao Kasije Sever, uzrokovalo smrt stotinu trideset gostiju.“).

Quint. Inst. Orato. X, 1, 22 : *...et Pollionis et Cassi reo Asprenate* („...Polion i Kasije u slučaju Asprena“)

Quint. Inst. Orato. XI, 1, 57 : *Ideoque mihi illud Cassi Severi non mediocriter displicet: "di boni, vivo, et, quo me vivere iuvat, Asprenatem reum video". Non enim iusta ex causa vel necessaria videri potest postulasse eum, sed quadam accusandi voluptate.* („Slijedom toga, snažno ne odobravam takve primjedbe kao što su sljedeće koje je iznio Kasije Sever: "Hvala Nebesima, još sam živ, i da bih mogao pronaći neki užitek u životu, vidim da je Asprena optužen za svoje zločine." Jer, nakon ovoga, nemoguće je pretpostaviti da je imao opravdane ili nužne razloge za optuživanje Asprena, a ne možemo a da ne posumnjamo da je njegov motiv bio puki užitek u optuživanju.“).

Svet. Aug. 56 : *Cum Asprenas Nonius artius ei iunctus causam veneficii accusante Cassio Severo diceret, consuluit senatum, quid officii sui putaret; cunctari enim se, ne si superesset, eripere⁵⁵ legibus reum, sin deesset, destituere ac praedamnare amicum existimaretur; et consentientibus universis sedit in subsellis per aliquot horas, verum tacitus et ne laudatione quidem iudiciali data* („Kad je Nonije Asprena, njegov /Augustov op. S.M./ bliži prijatelj, na sudu odgovarao za trovanje, tužen od Kasija Severa, August je pitao senatora šta mu je po njihovu mišljenju dužnost. On, naime, ne zna šta bi, jer ako mu pomogne, smatrat će se da je krivca oteo zakonima, ako li mu ne pomogne, smatrat će se da napušta i unaprijed osuđuje prijatelja. I na jednoglasan savjet čitavog Senata sjedio je nekoliko sati na klupi za optuženike, ali je šutio te nije dao ni pohvalno svjedočanstvo za optuženoga.“).

Cass. Dio, LV, 4, 3 : οἱ φίλω τὲ τιμὴν δίκην φεύγοντι συνεξητάσθη, προεπικοινώσας αὐτὸ τοῦτο τῇ γερουσίᾳ: καὶ ἐκείνους τὸ ἔσωσε, καὶ τὸν κατήγορον αὐτοῦ οὐχ ὅπως δι' ὀργῆς ἔσχε καίπερ πάνυ πολλῇ παρρησίᾳ χρησάμενον, ἀλλὰ καὶ εὐθυνόμενον ἐπὶ τοῖς τρόποις ἀρῆκεν, εἰπὼν ἀντίκως ὅτι ἀναγκαῖα σφίσιν ἡ παρρησία αὐτοῦ διὰ τὴν τῶν πολλῶν πονηρίαν εἴη. („Također je /August op. S.M./ stao uz prijatelja koji je bio optužen u tužbi, nakon što je prvo priopćio svoju namjeru Senatu, i spasio je svog prijatelja, ali je bio toliko daleko od toga da se naljuti na prijateljevog tužitelja, iako se ovaj čovjek prepustio krajnjoj iskrenosti u svom govoru, da se kasnije, kad se isti čovjek pojavio pred njim kao cenzorom, radi provjere njegova morala, imperator ga je oslobodio, rekavši otvoreno da je tuđa iskrenost bila potrebna Rimljanima zbog podlosti većine njih.“).

otišao u egzil na otok Kretu. Tacit je spomenuo prvi progon Kasija Severa u kontekstu sopstvenog kritičkog osvrta na redefiniranje zakona o uvredi veličanstva rimskog naroda (*lex maiestatis, maiestas*) :

„Te godine /15. god. n. e. op. S.M./, dobiju Aulo Cecina, Lucije Apronije i Gaj Silije trijumfalne insignije za zasluge u borbi pod Germanikom.⁵⁴ Tiberije je odbio naziv „Otac domovine“, koji mu je narod više puta nudio. Nije odobrio ni da se polaže zakletva da će se izvršavati njegove odluke, mada je Senat to tražio. Govorio je da je nesigurno sve ono što potiče od smrtnika i da, ukoliko se ko više popne, utoliko prije može da se pogriješi. Ipak time nije stekao istinsko povjerenje u svoju dobru volju, jer je obnovio zakon o uvredi veličanstva. Taj zakon je, pod istim imenom, postojao i kod naših starih, ali je bio uperen protiv drugačijih prijestupa. Ako bi ko izdajom naškodio vojsci, pobunama narodu, neodgovornim vođenjem državnih poslova ugledu rimskog naroda. Predmet optužbe bila su djela, riječi nisu kažnjavanje. Prvi je August po plaštom ovog zakona sproveo istragu o pogrđnim spisima. Povod za to dao mu je drski Kasije Sever, koji je svojim pogrđnim spisima iznio na loš glas ugledne muškarce i žene. Kasnije, kad je pretor Pompej Macer postavio pitanje da li da daje ovlašćenja za pokretanje postupka na osnovi ovog zakona, dobio je od Tiberija odgovor da zakone treba izvršavati. I njega su razdražile anonimne pjesme koje su se širile od usta do usta na račun njegove okrutnosti, nadmenosti i nesloge između njega i majke /Livije Drusile op. S.M./“.⁵⁵

Pošto je i sa otoka Krete nastavio sa javnom aktivnošću, te pisanjem invektiva i kritičkih spisa koje su dolazile i do Rima, Senat je 24. god. n. e. Kasija Severa osudio na konfiskaciju imovine i pravo progonstvo na egejski maleni otok Serif, gdje je, u ekstremnoj bijedi, i završio sa svojim dugim životom 32. god. n. e. O tome Tacit u „Analima“ navodi sljedeće :

„Govorilo se, također, i o prognaniku Kasiju Severu. Niskog porijekla, pakostan i zloban, ali veoma talentovan govornik, stvorio je Kasije sebi bezbrojne neprijatelje, tako da ga je Senat pod zakletvom osudio da boravi na Kreti. Tamo je nastavio sa istom praksom, koja mu je stvorila

⁵⁴ Istočno od rijeke Rajne, na području današnje Njemačke.

⁵⁵ Tac. Ann. I, 72 : *Decreta eo anno triumphalia insignia A. Caecinae, L. Apronio, C. Silio ob res cum Germanico gestas. nomen patris patriae Tiberius, a populo saepius ingestum, repudiavit; neque in acta sua iurari quamquam censente senatu permisit, cuncta mortalium incerta, quantoque plus adeptus foret, tanto se magis in lubrico dictitans. non tamen ideo faciebat fidem civilis animi; nam legem maiestatis reducerat, cui nomen apud veteres idem, sed alia in iudicium veniebant, si quis proditiōe exercitum aut plebem seditionibus, denique male gesta re publica maiestatem populi Romani minuisset: facta arguebantur, dicta impune erant. primus Augustus cognitionem de famosis libellis specie legis eius tractavit, commotus Cassii Severi libidine, qua viros feminasque inlustris procacibus scriptis diffamaverat; mox Tiberius, consultante Pompeio Macro praetore an iudicia maiestatis redderentur, exservendas leges esse respondit. hunc quoque asperavere carmina incertis auctoribus vulgata in saevitiam superbiamque eius et discordem cum matre animum.*

nova neprijateljstva i raspirila stara, te, osuđen na konfiskaciju imovine i progonstvo, dočeka starost na stjenovitom /otoku op. S.M./ Serifu.“⁵⁶

Naravno, i djela Kasija Severa su bila zabranjena.

Kasije Sever na otoku Serifu

⁵⁶ Tac. Ann. IV, 21 : *relatum et de Cassio Severo exule, qui sordidae originis, maleficae vitae, sed orandi validus, per immodicas inimicitias ut iudicio iurati senatus Cretam amoveretur effecerat; atque illic eadem actitando recentia veteraque odia advertit, bonisque exutus, interdicto igni atque aqua, saxo Seripho consenuit.*

Kasniji progoni historiografskih djela

Kasije Dion je u konzulsku godinu Germanika⁵⁷ i Gaja Fonteja Kapita⁵⁸ (12. god. n. e.) datirao progon i spaljivanje „pogrdnih pamfleta“ :

„I saznajući da su napisani neki pogrdni spisi koji se tiču određenih ljudi, naredio /August op. S.M./ je da se za njima izvrši potraga. Oni koji su pronađeni u Gradu naredio je da ih spale edili, a one vani službenici u svakom mjestu, a i kaznio je neke od pisaca.“⁵⁹

U vrijeme princepsa Tiberija, desio se 25. god. n. e. još jedan progon po osnovi zapisane i objavljene riječi i to Kremucija Korda⁶⁰, učenjaka – historičara. Kremucije Kord je imao prorepublikanska osjećanja, ali su optužba i presuđivanje Kremuciju primarno bili rezultat spletki tada svemoćnog zapovjednika (prefekta) pretorijanske garde Sejana. Senat je donio odluku da mu se pisani opus uništi spaljivanjem na lomači, a i on je izvršio samoubistvo. Detaljni opis slučaja Kremucija Korda dao je Tacit u „Analima“ :

„Za konzulata Kornelija Kosa i Asinija Agripe optužen je Kremucije Kord zbog jednog novog i dotada nečuvenog zločina: zato što je u svojim Analima odao hvalu Brutu, a Gaja Kasija nazvao posljednjim Rimljaninom. Tužitelji su bili Satrije Sekund⁶¹ i Pinarije Nata, klijenti Sejana. To je bilo ubitačno za optuženog, i cezar je mračna lica saslušao odbranu koju je Kremucije, već riješen da sebi oduzme život, započeo otprilike ovim riječima : „Moje su riječi, očevi i upisani, predmet optužbe, što se djela tiče potpuno sam nevin!. Ali ni te riječi nisu uperene protiv cezara ili cazarove majke, koje štiti zakon o uvredi veličanstva. Za mene kažu da sam odao hvali Bruta i Kasija. O njihovim djelima mnogi su pisali, a niko ih nije pomenuo a da im nije odao poštovanje. Tit Livije, koji je po svojoj rječitosti i istinoljublju najslavniji među rimskim historičarima, obasuo je Gneja Pompeja tolikim pohvalama da ga je August nazvao „pompejevцем“. Ali to nije smetalo njihovu prijateljstvu. Scipiona, Afranija, istog ovog Kasija, ovog Bruta, nigdje ne naziva razbojnicima i oceubicama, kako ih danas nazivaju, već ih često pominje kao izvanredne i odlične ljude. U spisima Asinija Poliona, o njima se govori sa najvećim poštovanjem. Mesala Korvin nazivao je Kasija svojim imperatorom, i oba ova pisca ostala su do kraja života na svojim položajima i gospodari svojih dobara. Kako je diktator Cezar odgovorio

⁵⁷ *Germanicus Iulius Caesar*, nećak princepsa Tiberija.

⁵⁸ *Caius Fonteius Capito*.

⁵⁹ *Cass. Dio* LVI, 27, 1 : καὶ μαθὼν ὅτι βιβλία ἅττα ἐφ' ὅβρει τινῶν συγγράφοιτο, ζητήσιν αὐτῶν ἐποιήσατο, καὶ ἐκεῖνά τε, τὰ μὲν ἐν τῇ πόλει εὐρεθέντα πρὸς τῶν ἀγορανόμων τὰ δὲ ἔξω πρὸς τῶν ἐκασταχόθι ἀρχόντων, κατέφλεξε, καὶ τῶν συνθέντων.

⁶⁰ *Aulus Cremutius Cordus*, živio u doba princepsa Augusta i Tiberija. O njemu v. Smith W., 1867, Tom I, 851; *PIR* I, str. 479-480, No. 1281; *PWRE*, 1901, IV. 2, col. 1703-1704; Fantham, 1990, 127 – 128; McHugh 2004.

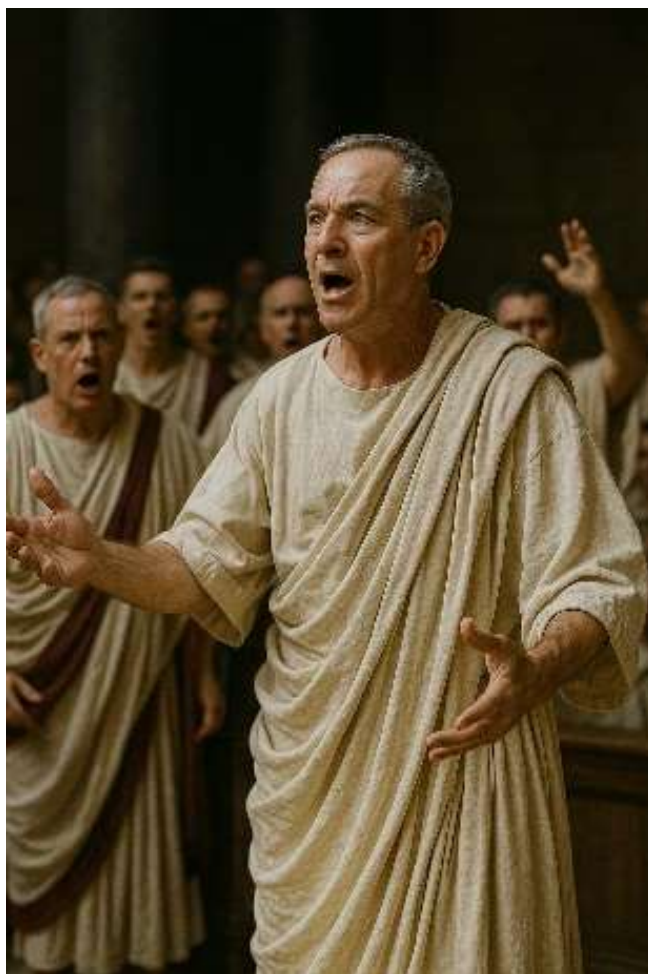
⁶¹ *Satrius Secundus*

na Ciceronovu knjigu u kojoj je Katona u nebo uzdizao?. Kako drugačije do onako kako se odgovara pred sudijama: protivdokazima. Antonijeva pisma, Brutovi govori sadrže laži i klevete protiv Augusta. To je tačno, ali i mnogo ogorčenja. Bibakulove i Katulove pjesme čitaju se i danas, iako vrve uvredama protiv Cezara. Ali i božanski Julije i božanski August otprjeli su to i nisu se na to osvrtni, da li iz uzdržanosti ili iz mudrosti, ne bih mogao da ocijenim. Ono na šta se ne obraća pažnja pada u zaborav. Ljutiti se zbog prekora, znači priznavati da su tačni. Neću da govorim o Grcima, kojih se čak ni drskost, a ne samo sloboda nije kažnjavala. Ili, ako bi se ko na to i osvrtno, svetio bi se riječima za riječi. Ali uvijek se moglo, bez opasnosti od kazne, i bez opasnosti da će se ko tome usprotiviti, govoriti o onim ljudima koje je smrt otela nečijoj mržnji ili naklonosti. Zar su Kasije i Brut još pod oružjem, zar još drže Filipsko polje, zar ja svojim govorima pozivam narod na građanski rat? Ili su oni pali još prije sedamdeset godina? I kao što njihove biste, koje ni pobjednik nije uništio, čuvaju crte njihova lica, tako i pisci treba da im sačuvaju mjesto u historiji koje im pripada. Potomstvo svakom plaća slavom koju mu duguje. Ako me osudite, naći će se ljudi koji će sačuvati uspomenu ne samo na Kasija i Bruta već i na mene.“ Napusti zatim Senat i gladovanjem oduzme sebi život. Njegove knjige, po odluci Senata, spale edili, ali su ipak sačuvane, skrivane najprije, a potom opet izdate. Utoliko se prije čovjek mora smijati gluposti onih koji vjeruju da vlašću kojom raspolažu u tom trenutku mogu da unište nečiju slavu kod potnijih pokoljenja. Naprotiv. Kažnjenim herojima duha raste ugled. Nikada strani kraljevi, ni oni koji su se poslužili istim nasiljem nisu postigli ništa drugo nego sramotu za sebe, slavu za progonjene.“⁶²

⁶² Tac. Ann. IV, 34 – 35 : *Cornelio Cosso Asinio Agrippa consulibus Cremutius Cordus postulatur novo ac tunc primum audito crimine, quod editis annalibus laudatoque M. Bruto C. Cassium Romanorum ultimum dixisset. accusabant Satrius Secundus et Pinarius Natta, Seiani clientes. id perniciosum reo et Caesar truci vultu defensionem accipiens, quam Cremutius relinquendae vitae certus in hunc modum exorsus est: 'verba mea, patres conscripti, arguuntur: adeo factorum innocens sum. sed neque haec in principem aut principis parentem, quos lex maiestatis amplectitur: Brutum et Cassium laudavisse dicor, quorum res gestas cum plurimi composuerint, nemo sine honore memoravit. Titus Livius, eloquentiae ac fidei praeclarus in primis, Cn. Pompeium tantis laudibus tulit ut Pompeianum eum Augustus appellaret; neque id amicitiae eorum offecit. Scipionem, Afranium, hunc ipsum Cassium, hunc Brutum nusquam latrones et parricidas, quae nunc vocabula imponuntur, saepe ut insignis viros nominat. Asinii Pollionis scripta egregiam eorundem memoriam tradunt; Messala Corvinus imperatorem suum Cassium praedicabat: et uterque opibusque atque honoribus pervignere. Marci Ciceronis libro quo Catonem caelo aequavit, quid aliud dictator Caesar quam rescripta oratione velut apud iudices respondit? Antonii epistulae Bruti contiones falsa quidem in Augustum probra set multa cum acerbitate habent; carmina Bibaculi et Catulli referta contumeliis Caesarum leguntur: sed ipse divus Iulius, ipse divus Augustus et tulere ista et reliquere, haud facile dixerim, moderatione magis an sapientia. namque spreta exolescunt: si irascere, adgnita videntur. Non attingo Graecos, quorum non modo libertas, etiam libido impunita; aut si quis advertit, dictis dicta ultus est. sed maxime solutum et sine obtrepatore fuit prodere de iis quos mors odio aut gratiae excemisset. num enim armatis Cassio et Bruto ac Philippensis campos optinentibus belli civilis causa populum per contiones incendio? an illi quidem septuagesimum ante annum perempti, quo modo imaginibus suis noscuntur, quas ne victor quidem abolevit, sic partem memoriae apud scriptores retinent? suum cuique decus posteritas rependit; nec deerunt, si damnatio ingruit, qui non modo Cassii et Bruti set etiam mei meminerint.' egressus dein senatu vitam abstinentia finivit. libros per aedilis cremandos censuere patres: set manserunt, occultati et editi. quo magis socordiam eorum inridere libet qui praesenti potentia credunt extingui posse etiam sequentis aevi memoriam. nam contra punitis ingeniis gliscit auctoritas, neque aliud externi reges aut qui eadem saevitia usi sunt nisi dedecus sibi atque illis gloriam peperere.*

Čitanje historije Kremucija Korda

Rasprava u Senatu po pitanju slučaja historije Kremucija Korda.

Kremucije Kord se oprašta od svoje familije, nakon što je odlučio da gladovanjem oduzme sebi život.

Ipak, pokušaj inkvizicijskog progona i spaljivanja historiografskih i djela i drugih spisa iz vremena vladavina princepsa Augusta i Tiberija ipak nije uspio. Odluke Senata, donesene po željama princepsa i njihovih prvih suradnika, nisu bile provedene u potpunosti. Zabranjene knjige i drugi spisi su bile, kao u nekoj vrsti antičkog distopijskog „Fahrenheit 451“, skrivane od državnog ognja. To su činili, rizikujući i sami svoje sigurnosti i „zone komfora“, neki od prijatelja i članova familija autora, neki od učenjaka i zaljubljenika u znanje i čitanje, ili bilo koji drugi svjesni ljudi. Oni su uspjeli da ih na taj način sačuvaju, i da se kada dođe prikladno vrijeme da ih ponovo javno publiciraju.

Tajno čitanje zabranjenih spisa i knjiga

U tom smislu vrijedan i ilustrativan je bio primjer Kremucijeve kćerke Marcije, koja je uspjela da sakrije i tako sačuva djelo svoga oca kako bi ga mogla dati objaviti kada dođe

trenutak njegove rehabilitacije. Seneka Mlađi je za to odao golemo priznanje Marciji sljedećim riječima :

„Učinila si sve što je bilo u tvojoj moći da spriječiš smrt svog oca, Aula Kremucija Korda, ali kada je postalo jasno, budući da je bio okružen Sejanovim privrženicima, da nije bilo drugog načina za bijeg iz ropstva, nisi odobravala njegovu odluku, ali si odustala od svih pokušaja da joj se suprotstaviš. Otvoreno si lila suze i gušila svoje jecaje, ali ih nisi sakrila iza nasmiješenog lica, i sve si to učinila u sadašnjem stoljeću, kada se biti neprirodan prema roditeljima smatra vrhuncem dječje ljubavi. Kad su vam promjene našeg vremena dale priliku, vratili ste čovječanstvu na korištenje onaj genij vašeg oca zbog kojeg je on patio, i učinili ga zapravo besmrtnim objavljujući kao vječni spomen na njega one knjige koje je najhrabriji od ljudi napisao svojom sopstvenom krvlju. Učinili ste veliku uslugu rimskoj književnosti, jer je veliki dio Kordovih knjiga bio spaljen, veliku uslugu potomstvu, koje će dobiti istinit prikaz dešavanja, koji su svog autora tako skupo stajali, i veliku uslugu sebi, čije sjećanje cvjeta i uvijek će cvjetati, sve dok ljudi budu cijenili činjenice rimske historije, dokle god živi iko ko želi pregledavati djela naših očeva, da zna što je bilo istinski rimsko kao onaj koji je još uvijek ostao nepobijeđen kad su svi drugi vratovi bili slomljeni da prime Sejanov jaram, onaj koji je bio slobodan u svakoj misli, osjećaju i činu. Tako mi Herkula, država bi pretrpjela veliki gubitak da ga niste izvukli iz zaborava u koji su ga bacile njegove dvije sjajne osobine, rječitost i neovisnost. Sada je čitan, popularan je, uzimaju ga ljudi u ruke i njedra, i ne boji se starosti. A što se tiče onih koji su ga mučili, ljudi će uskoro prestati govoriti čak i o njihovim zločinima, jedinom po čemu su zapamćeni.“⁶³

I Kasije Dion je zapisao u svojoj općoj rimskoj historiji o progonu, ali i spašavanju (zahvaljujući kćerci Marciji) djela Kremucija Korda :

„Kremucije Kord je bio prisiljen oduzeti sebi život, jer je došao u sukob sa Sejanom. Bio je na pragu starosti i živio je besprijeekorno, čak toliko da nije protiv njega se mogla podignuti ozbiljna optužba, pa mu je stoga suđeno zbog njegove historije Augustovih postignuća koju je napisao davno prije, i koju je sam August bio čitao. Bio je optužen da je hvalio Kasija i Bruta i da je napadao /rimski op. S.M./ narod i Senat. Što se tiče

⁶³ Sen. Min. Cons. Marc. 6. 1. 2-4 : *Mortem A. Cremuti Cordi parentis tui quantum poteras inhibuisti; postquam tibi apparuit inter Seianianos satellites illam unam patere servitutis fugam, non favisti consilio eius, sed dedisti manus victa fudistisque lacrimas palam et gemitus devorasti quidem, non tamen hilari fronte texisti; et haec illo saeculo, quo magna pietas erat nihil impie facere. Ut vero aliquam occasionem mutatio temporum dedit, ingenium patris tui, de quo sumptum erat supplicium, in usum hominum reduxisti et a vera illum vindicasti morte ac restituisti in publica monumenta libros, quos vir ille fortissimus sanguine suo scripserat. Optime meruisti de Romanis studiis : magna illorum pars arserat ; optime de posteris, ad quos veniet incorrupta rerum fides auctori suo magno imputata ; optime de ipso, cuius viget vigebitque memoria, quam diu in pretio fuerit Romana cognosci, quam diu quisquam erit, qui reverti velit ad acta maiorum, quam diu quisquam qui velit scire, quid sit vir Romanus, quid subactis iam cervicibus omnium et ad Seianianum iugum adactis indomitus, quid sit homo ingenio, animo, manu liber. Magnum me hercules detrimentum res publica ceperat, si illum ob duas res pulcherrimas in oblivionem coniectum, eloquentiam et libertatem, non eruisses. Legitur, floret, in manus hominum, in pectora receptus vetustatem nullam timet; at illorum carnificum cito scelera quoque, quibus solis memoriam meruerunt, tacebuntur.*

Cezara i Augusta, iako nije loše govorio o njima, nije, s druge strane, pokazao kakvo neobično poštovanje prema njima. To je bila pritužba protiv njega, i to je bilo to što je izazvalo njegovu smrt kao i spaljivanje njegovih spisa. Oni pronađeni u Gradu u to vrijeme su uništeni od strane edila, a oni drugdje /nađeni op. S.M./ od strane magistrata svakog mjesta. Kasnije su ponovno objavljeni, jer su njegova kći Marcija, kao i drugi, sakrili neke kopije, i izazvavši mnogo veći interes iz razloga Kordove nesretne sudbine.⁶⁴

⁶⁴ Cass. Dio LVII, 24 : Κρεμούτιος δὲ δὴ Κόρδος αὐτόχειρ ἑαυτοῦ γενέσθαι, ὅτι τῷ Σεϊανῷ προσέκρουσεν, ἠναγκάσθη: οὕτω γὰρ οὐδὲν ἔγκλημα ἐπαίτιον λαβεῖν ἠδυνήθη 'καὶ γὰρ ἐν πύλαις ἤδη γήρως ἦν καὶ ἐπεικέστατα ἐβεβίωκε ὥστε ἐπὶ τῇ ἱστορίᾳ, ἣν πάλαι ποτὲ περὶ τῶν τῷ Αὐγούστῳ πραχθέντων συνετελεῖται καὶ ἦν αὐτὸς ἐκεῖνος ἀνεγνώκει, κριθῆναι, ὅτι τὸν τε Κάσσιον καὶ τὸν Βροῦτον ἐπήνεσε, καὶ τοῦ δήμου τῆς τε βουλῆς καθήψατο, τὸν τε Καίσαρα καὶ τὸν Αὐγουστον εἶπε μὲν κακὸν οὐδέν, οὐ μέντοι καὶ ὑπερεσέμνυνε. ταῦτά τε γὰρ ἠτιάθη, καὶ διὰ ταῦτα αὐτὸς τε ἀπέθανε, καὶ τὰ συγγράμματα αὐτοῦ τότε μὲν τὰ τε ἐν τῇ πόλει εὑρεθέντα πρὸς τῶν ἀγορανόμων καὶ τὰ ἔξω πρὸς τῶν ἐκασταχόθι ἀρχόντων ἐκαύθη, ὕστερον δὲ ἐξεδόθη τε αὐτῇς 'ἄλλοι τε γὰρ καὶ μάλιστα ἡ θυγάτηρ αὐτοῦ Μαρκία συνέκρυψεν αὐτά' καὶ πολὺ ἀξιοσπουδαστότερα ὑπ' αὐτῆς τῆς τοῦ Κόρδου συμφορᾶς ἐγένετο.

Marcija sakriva spise svoga oca Kremucija Korda

Svetonije je u životopisu posvećenom Gaju Juliju Cezaru Germaniku, zvanom Kaligula (trećem po redu princepsu Rimske države), zapisao kako je ovaj na samom početku svoje vladavine bio donio vrijednu i popularnu odluku o tome da historiografska i druga djela i

spisi autora Tita Labijena, Kasija Severa i Kremucija Korda, koja su trebala bila zabranjena i uništena, mogu ponovno biti sabrana, objavljena, posjedovana i čitana :

„Spise Tita Labijena, Kremucija Korda i Kasija Severa, što su senatskim zaključcima bili uništeni, dopustio je ponovno sabrati, posjedovati i čitati, izjavivši: „Meni je najviše stalo do toga da se svi događaji predaju potomstvu.“⁶⁵

Kaligula rehabilitira spise Tita Labijena, Kremucija Korda i Kasija Severa

I decenijama nakon rehabilitiranja, ova djela su čitana, proučavana, i korištena kao izvorna građa ili standardnim udžbeničkim materijal za govorničku vještinu kao u slučajevima Tita Labijena i Kasija Severa.

⁶⁵ *Sve. Cal. 16 : Titi Labieni, Cordi Cremuti, Cassi Severi scripta senatus consultis abolita requiri et esse in manibus lectitarique permisit, quando maxime sua interesset ut facta quaeque posteris tradantur.*

Zaključak

Reakcija augustovskog režima na izgovorenu i pisanu riječ prvo Tita Labijena, nešto kasnije i Kasija Severa, ukazuje na pojavu osjećaja samonesigurnosti i gubljenja kontrole kod najviše princepske vlasti. Ostarjeli August reagira na do tada neuobičajeni i neprimjenjivani način, zahvaljujući novom tumačenju zakona o uvredi veličanstva rimskog naroda po kojem se ide i na progon i donošenje kazni spaljivanja zapisane riječi, uključujući tu i historiografska djela. Ta državna i institucionalna zabrana posjedovanja i čitanja spisa i djela, koja su trebala biti uništena vatrom, sa svojom tipičnom inkvizitorskom metodologijom, unosi u rimski svijet jednu sasvim novu, negativnu praksu obračunavanja sa slobodom intelektualne spoznaje i izražaja. A to je onda prirodno vodilo i ka tome da se smatra prihvatljivim da državne vlasti i institucije djeluju udarom na pisanu riječ, posebice onu historiografskog karaktera, kako bi sve stavilo pod kontrolu. Ono što je problematično sa političkom praksom progona historiografskih djela sa ciljem njihovih uništavanja, je u tome da je to besplodan i neučinkovit posao. Teško je doći do svih primjeraka, koji se mogu lako sakriti, djela su bila već čitana i njihovi dijelovi su ili pamćeni ili ekscerptirani ili ubacivani u druga djela, i uz to zabrana dovodi do efekta „zabranjenog voća koje je najslađe“. To se uostalom upravo na primjerima djela Labijena i Severa i pokazalo, jer su tri decenije kasnije, njihova djela, zajedno sa opusom Kremucija Korda, bila rehabilitirana. I tada se uvidjelo da se njihova djela nisu uspjela uništiti, nego su bila skrivana ili su cirkulirala i bila čitana u nekoj ilegalnoj atmosferi. To da djela nisu bila zaboravljena odmah po senatskom ediktu i spaljivanju uhvaćenih primjeraka, dokazuje i činjenica da o njima zna i sam Kaligula, rođen nekoliko godina nakon procesa Labijenu i Kasiju Severu.

Skrivanje zabranjenih spisa u tajne prostore

August je sa procesima Labijenu i Severu, a posebice sa načinom kažnjavanja onoga što mu se nije svidalo napravio veliku političku grešku, posebice u vidu sopstvenog zavještanja za dugoročniji razvitak princepskog sustava. I upravo u ovim godinama dok traje Veliki Ilirski ustanak i zaoštava se unutarpolitička situacija sa širenjem režimske stege, vidi se kakav je to za Augusta bio gubitak Vipsanija Agripe i Mecene, koji su uspijevali da pravilnije usmjeravaju njegove pravce djelovanja. Po ovom pitanju August se nije mogao više osloniti ni na Liviju, koja je dobar dio svoje energije, vremena i resursa u ovom periodu usmjeravala na osiguravanje nasljeđa najviše državne vlasti sinu Tiberiju. Ovaj budući princeps se vjerojatno i sam slagao sa donesenim mjerama, jer je, kako je već rečeno, za njegove vladavine proveden proces protiv historičara Kremucija Korda koji je isto završio sa zabranom i spaljivanjem njegovih djela. “Augustovski režim” je morao disciplinirati i pripovijest— a historija je uzvratila upornošću sjećanja.

Tacit u spisu posvećenom svome puncu Agrikoli o progonima pisane riječi i knjige u ranom Principatu je iznio sljedeći stav koji je, u skladu sa odgovornom historiografijom⁶⁶ ujedno i najbolji zaključak ove negativne povijesne pojave :

„Zabilježeno je da je kada je Arulen Rustik⁶⁷ pohvalio Traseju Peta⁶⁸, kada je Herenije Senekio⁶⁹ pohvalio Herenija Priska⁷⁰ da je njihova pohvala postala i smrtni prestup, tako da progon nije nasrnuo samo na pisce same, nego i na njihove knjige.⁷¹ Javnim dželatima⁷² je bila povjerena zadaća da zapale na zborištu⁷³ Foruma spomenike naših najplemenitijih umova. Oni su mislili, bez sumnje, kako u ovom ognju nestaje glas naroda, sloboda Senata, savjest čovječanstva, posebice, nakon što, povrh toga, protjerali i učitelje filozofije i u progonstvo izgnali svaku svaku plemenitu vještinu, kako nigdje ne bi ostalo ni traga bilo čemu čestitome.⁷⁴ Pružili smo doista veliki dokaz naše strpljivosti i, kao što su ranije generacije svjedočile vrhunce slobode⁷⁵, tako smo i mi imali vrhunce ropstva, nakon što su nam naši doušnici uskratili čak i slobodnu razmjenu govorenja i slušanja. I samo bismo pamćenje izgubili zajedno sa govorom da je jednako tako u našoj moći zaboravljati kao što je šutjeti.“⁷⁶

⁶⁶ Odgovorna historiografija, kretanje samo na stazi spoznavanja Istine preskačući ideološke i doktrinarne prepreke, a definira se i kao udžbenik i priručnik za budućnost.

⁶⁷ *Lucius Iunius Arulenus Rusticus*, konzul sufekt u 92. god. n. e., je bio privržen stoičkoj filozofiji i etici. Radi ovog pohvalnog spisa prema Traseji Petu, princeps Domicijan ga je 93. god. n. e. dao osuditi na smrt. O njemu v. i *Plin. Min. Epist.* III, 11, 3.

⁶⁸ *Publius Clodius Thrasea Paetus*, porijeklom iz grada Patavije (Padova), konzul sufekt u 56. god. n. e. Britak opozicionar, sa stoičkih filozofskih i svjetonazorskih pozicija, vladavini Nerona. Osuđen 66. god. n. e. po optužbi za veleizdaju. Izvršio samoubistvo.

⁶⁹ *Herennius Senecio*, porijeklom iz španske provincije Betike, napisao je biografiju Helvidija Priska. I radi ove biografije bio je 93. god. n. e. optužen za uvredu veličanstva, osuđen i pogubljen. O tome v. i *Plin. Min. Epist.* VII, 19, 6 i d. i *Cass. Dio* LXVII, 13, 2.

⁷⁰ *Caius Helvidius Priscus*, zet Traseje Pete. Bio je 66. god. n. e., nakon osude i samoubistva Traseje Peta, progнан. Kasnije se vratio u imperijalnu prijestolnicu. Zadržao strogi opozicioni stoički filozofski stav, pa je nekoliko godina (73. ili 74. god. n. e.) po povratku bio osuđen i pogubljen. O njemu v. *Tac. Hist.* IV, 5.

⁷¹ Svetonije (*Domit.* 10) je zapisao kako je Arulen Rustik objavio spis u kojem je hvalio Peta Traseju i Helvidija Priska, nazvavši ih i najčasnijim ljudima. Prilikom parnice koja se desila povodom objave ovog spisa, princeps Domicijan je dao prognati filozofe iz Rima i Italije.

⁷² *Triumviri capitales* ili *nocturni*, trojica magistrata koji su zaduženi za održavanje javnog reda i mira u Gradu, kao i zatvore, tamnice, zatvorenike i pogubljenje osuđenih na smrt. Bili su odgovorni „gradskom pretoru“. Kao što se vidjelo u ranom Principatu u njihovu dužnost je spadalo i spaljivanje osuđenih knjiga i drugih spisa. Njihovi izvršni organi su bili liktori. Po svojoj fizionomiji i dužnostima bili su slični Odboru Jedanaestorice u Atenskoj državi.

⁷³ Riječ je o komiciju (*comitium*) koji se nalazio na sjeverozapadu Foruma, i gdje su se prvotno sastajale skupštine rimskih građana. Tu se nalazila i javna govornica (*rostra*) i senatska zgrada (*curia*)

⁷⁴ Tacit misli na progon filozofa i intelektualne opozicije koji je 93. god. n. e. proveo princeps Domicijan. O tome v. i *Gell.* XV, 11, 5; *Sve. Domit.* 10; *Plin. Min. Epist.* III, 11, 2 i *Plin. Min. Paneg.* 47, 1.

⁷⁵ Misli na epohu Republike.

⁷⁶ *Tac. Agric.* 2 : *Legimus, cum Aruleno Rustico Paetus Thrasea, Herennio Senecioni Priscus Helvidius laudati essent, capitale fuisse, neque in ipsos modo auctores, sed in libros quoque eorum saevitum, delegato triumviris ministerio ut monumenta*

Naravno, uvijek su se kroz historiju pojavljivali oni koji, iz osobno materijalnih, ideoloških pa i psihičke poremenosti misle da mogu nasilno „paliti“ ili birokratski gušiti historiografsku pravdu i istinu, i umjesto nje gurati i nametati neke svoje izmišljene i prilagođene narative koji znaju poprimati čak i fantastične forme. Ali, svi takvi jednostavno završe u sopstvenoj *damnatio memoriae*, jer je istinsku i odgovornu historiografiju nemoguće pobijediti.

I za kraj zaključka, knjige (u bilo kojem formatu) se moraju čitati i ništa ih još zadugo neće moći zamijeniti.

clarissimorum ingeniorum in comitio ac foro urerentur. scilicet illo igne vocem populi Romani et libertatem senatus et conscientiam generis humani aboleri arbitrabantur, expulsis insuper sapientiae professoribus atque omni bona arte in exilium acta, ne quid usquam honestum occurreret. dedimus profecto grande patientiae documentum; et sicut vetus aetas vidit quid ultimum in libertate esset, ita nos quid in servitute, adempto per inquisitiones etiam loquendi audiendique commercio. memoriam quoque ipsam cum voce perdidissemus, si tam in nostra potestate esset oblivisci quam tacere.

Bibliografija

Kratice

LCL The Loeb Classical Library, London: William Heinemann LTD - Cambridge Mass.: Harvard University Press

PIR 1897/1898 *Prosopographia imperii romani saec. I. II. III., edidit Elimar Klebs, Berolini (Berlin) : apud Georgium Reimerum*

PIR 1998 *Prosopographia imperii romani saec. I. II. III., editio altera, Berolini•Novi Eboraci : apud Walter de Gruyter & Co.*

PWRE⁷⁷ Paulys - Wissowa Real-Enzyklopädie der classischen altertumswissenschaft, Stuttgart

Izdanja izvora/vrela

Amijan Marcellin 1935; 1939-1940.: *Ammianus Marcellinus, Roman History*, J. C. Rolfe, LCL.

Amijan Marcellin 1998.: *Amijan Marcellin, Istorija*, Milena Milin, Beograd : Prosveta.

Apijan 1879.: *Appiani, Historia Romana*, Ludovicus Mendelssohn, Lipsiae: Teubneri.

⁷⁷ Paulys - Wissowa Real-Enzyklopädie der classischen altertumswissenschaft ili Realencyklopädie der Classischen Altertumswissenschaft ili Pauly-Wissowa takođe i Pauly-Wissowa-Kroll (pored PWRE, skraćenice i P.-W. ili RE) je obimna i sveobuhvatna njemačka enciklopedija antičkog svijeta i helensko – rimske klasične civilizacije koja je izlazila od 1893. do 1978 — Paulys Realencyklopädie der classischen Altertumswissenschaft (BHS: „Paulijeva Realna enciklopedija klasične nauke o starini“). PWRE je bila zamišljena kao potpuna dopuna i prerada ranijeg djela pod nazivom Real-Encyclopädie der classischen Alterthumswissenschaft in alphabetischer Ordnung (BHS: „Realna enciklopedija klasične nauke o starini uređena po alfabetskom redosledu“). (Realna enciklopedija klasične nauke o starini) čiji je autor bio August Fridrih Pauli (kojem se pridružilo još 17 autora) i koja je pokrenuta 1837. god., a nastavljena i nakon smrti Paulija (1845. god.) sve do 1852. god. Na osnovi ovoga originalnog enciklopedijsko – leksikografskog djela započeo je Georg Visova sa izdavanjem svoje edicije, a nakon njega su taj posao nastavili Vilhelm Krol, Karl Mittelhaus, Konrat Cigler i Hans Gärtner.

PWRE ima 66 tomova, 15 sveski dopuna i dva registra koji su objavljeni 1980. god., dok je 1997. god. izašao konačni registar u dva dijela po alfabetskom redu i sistematiziran. Svaki članak u PWRE pisali su priznati stručnjaci za odgovarajuću oblast. Neke članke s obzirom na dužinu mogu se smatrati kao manje monografije. Neki članci su bili izdati samostalno.

Pored toga, od 1964. do 1975. je izlazila skraćeno, modernizovano i svima dostupno izdanje — Der Kleine Pauly Lexikon der Antike. Auf Grundlage von Pauly's Realenzyklopädie der classischen Altertumswissenschaft unter Mitwirkung zahlreicher Fachgelehrter herausgegeben von Konrat Ziegler, Walther Sontheimer und Hans Gärtner. (tzv. „Mali Pauly“). Od 1996. izašlo je 12 tomova Der Neue Pauly Enzyklopädie der Antike (tzv. „Novi Pauly“), koji su prošireni sa tri toma historije recepcije i historije nauke, kao i jednom serijom dodataka.

Osim antike Novi Pauly u svojim sadržajima bavi se i temama iz osnovne grčko-rimske civilizacije u staroorijentalnim kulturama kao i egipatskoj kulturi kao i kulturama okolnih naroda i vizantistikom. U saglasnosti sa savremenim trendovima Novi Pauly više prati transformacije starovekovnog sveta u kasnoj antici i proširuje svoje posmatranje sve do godine 600. pa i dalje.

Specifikum za projekat Novog Paulija je izdanje posebnih svezaka koje se odnose na historiju izučavanje antike i klasičnih civilizacija. Najpre je bilo u vidu izdavanje 12 tomova Leksikona antike, 3 toma ka Recepciji antike i jedan registar. Umesto 16 tomova na kraju je izašlo 19. Svezak dopuna je izašao 2002. god., a dalji (6 zasada) su u pripremi. Od 2002. u izdavaštvu Brill izlazi i engleska verzija Novog Paulija.

Apijan 1913.: *Appian, Roman History, Volume III: The Civil Wars, Books 1–3.26*, Horace White, LCL.

Apijan 1913.: *Appian, Roman History, Volume IV: The Civil Wars, Books 3.27–5*, Horace White, LCL.

Apijan 1967.: *Apijan, Građanski ratovi*, Bogdan M. Stevanović, Beograd: Kultura.

Aul Gelije 1927.: *Aulus Gellius, Attic Nights*, J. C. Rolfe, LCL.

Diomed 1857.: *Grammatici latini, vol. I.*, ed. Heinrich Keil, Keil, Heinrich, Lipsiae : in aedibus B.G. Teubneri.

Eusebije iz Cezareje 1818.: *Eusebii Pamphili, Caesariensis episcopi, Chronicon Bipartitum, nunc primum ex armeniaci textu in latinum conversum adnotationibus auctum Graecis fragmentis exornatum, graeco – armeno – latinum, pars I*, Baptista Aucher Ancyranus, Venecija.

Eusebije iz Cezareje 1818.: *Eusebii Pamphili, Caesariensis episcopi, Chronicon Bipartitum, nunc primum ex armeniaci textu in latinum conversum adnotationibus auctum Graecis fragmentis exornatum, graeco – armeno – latinum, pars II*, Baptista Aucher Ancyranus, Venecija.

Eusebije iz Cezareje 2008.: *Eusebius' Chronicle*, Translated from Classical Armenian by Robert Bedrosian For my sister Karen Bedrosian Richardson, Sources of the Armenian Tradition, Long Branch, New Jersey.

Fragmenti rimskih historičara 2013.: *The Fragments of the Roman Historians, Vol. I – III*, General Editor T. J. Cornell, Oxford University Press.

Harisije 1857.: *Grammatici latini*, ed. Heinrich Keil, Keil, Heinrich, Lipsiae : in aedibus B.G. Teubneri.

Harisije 1998.: *Flavius Sosipater Charisius, Ars Grammatica, Bibliotheca Teubneriana*, ed. Karl Barwick, De Gruyter.

Homer, Ilijada 1924.: *Homer: The Iliad, Books I–XII*, Murray, A.T. - Wyatt, William F., LCL.

Homer, Ilijada 1965.: *Homer, Ilijada*, Tomo Maretić, MH.

Horacije 1926.: *Horace: Satires, Epistles and Ars Poetica*, H. Rushton Fairclough, LCL.

Horacije 1958.: *Horacije, Satire i Epistule*, Juraj Zgorelec, MH

Sv. Jeronim 1883.: *Sancti Eusebii Hieronymi Stridonensis Presbyteri Opera omnia 1*, D.Vallarsius-T.Maffeus, Pariz.

Sv. Jeronim 2005.: *The Chronicle of St. Jerome*, (prev. R. Pearse et al.), The Tertullian Project : http://www.tertullian.org/fathers/jerome_chronicle_00_eintro.htm

Sv. Jeronim 2006.: *Hieronymus Sanctus, Ecclesiae Patres Latini, De Ecclesiae Patribus Doctoribusque, Documenta Catholica omnia*,

http://www.documentacatholicaomnia.eu/20_40_0347-0420-_Hieronymus,_Sanctus.html

Josip Flavije, Judejske starine, 1957.: *Josephus: Jewish Antiquities, Books XII-XIV*, Ralph Marcus, LCL.

Josip Flavije, 2008.: *Josif Flavije, Judejske starine*, Vladan Dobrivojević, Beograd : Dveri.

Kasije Dion 1917.: *Dio Cassius, Roman History, Volume VI:Books 51 - 55*, Cary, Earnest - Foster, Herbert B., LCL.

Kasije Dion 1924.: *Dio Cassius, Roman History, Volume VII:Books 56 - 60*, Cary, Earnest - Foster, Herbert B., LCL.

Kasije Dion 1925.: *Dio Cassius, Roman History, Volume VIII:Books 61 - 70*, Cary, Earnest - Foster, Herbert B., LCL.

Kasiodor 1894.: *Cassiodori Senatoris Chronica ad a. DXIX., Chronica Minora Saec. IV. V. VI. VII.*, vol. 2, *Monumenta Germaniae Historica, Auctores Antiquissimi (Auct. ant.)* 11, ed. Theodor Mommsen, Berlin.

Kvintilijan 2002.: *The Orator's Education, Volume I: Books 1-2*, Donald A. Russell, LCL.

Kvintilijan 2002.: *The Orator's Education, Volume II: Books 3-5*, Donald A. Russell, LCL.

Kvintilijan 2002.: *The Orator's Education, Volume III: Books 6-8*, Donald A. Russell, LCL.

Kvintilijan 2002.: *The Orator's Education, Volume IV: Books 9-10*, Donald A. Russell, LCL.

Kvintilijan 2002.: *The Orator's Education, Volume V: Books 11-12*, Donald A. Russell, LCL.

Laktancije 2004.: *Lactantius: Divine Institutes*, Anthony Bowen - Peter Garnsey, Liverpool University Press.

Makrobije.: *Macrobije, Saturnaliје*,

<http://penelope.uchicago.edu/Thayer/E/Roman/Texts/Macrobius/Saturnalia/home.htm>
Ibazirano na kritičkoj ediciji od Ludwig von Jan, izdavač Gottfried Bass, Quedlinburg and Leipzig, 1852.

Minucije Feliks, Oktavije, 1885.: *The Writings of the Fathers Down to A.D. 325. Ante-Nicene Fathers, Volume IV: Fathers of the Third Century, Tertullian, Part Fourth; Minucius Felix; Commodian; Origen, Parts First and Second.* Translated by Philip Schaff, Sydney Thelwall et al. Chronologically arranged, with brief notes and prefaces, by A. Cleveland Coxe, T&T Clark Edinburgh.

Plinije Mlađi 1969.: *Letters, Volume I: Books 1-7*, Betty Radice, LCL.

Plinije Mlađi 1969.: *Letters, Volume II: Books 8-10, Panegyricus*, Betty Radice, LCL.

Plinije Stariji 1866.: *Naturalis historia*, Berlin: ed. Weidmannos.

Plinije Stariji 1938.: *Natural History, Volume I: Books 1-2*, Rackham, H., LCL.

Plinije Stariji 1942.: *Natural History, Volume II: Books 3-7*, Rackham, H., LCL.

- Plinije Stariji 1952.: *Natural History, Volume IX: Books 33-35*, Rackham, H., LCL.
- Plinije Stariji 2015.: *Plinije Stariji, Istorija prirode* (na osnovi *Pliny the Elder – Natural History: A Selection*, objavljeno u poznatoj biblioteci „Penguin Classics“, koje potpisuje prof. John Healy. Beograd : Dosije.
- Plutarh, 1917.: *Lives, Volume V: Agesilaus and Pompey. Pelopidas and Marcellus*, Perrin, Bernadotte, LCL.
- Plutarh, 1920.: *Lives, Volume IX: Demetrius and Antony. Pyrrhus and Gaius Marius*, Perrin, Bernadotte, LCL.
- Plutarh 1927.: *Moralia, Volume I : The Education of Children. How the Young Man Should Study Poetry. On Listening to Lectures. How to Tell a Flatterer from a Friend. How a Man May Become Aware of His Progress in Virtue*, Frank Cole Babbitt, LCL.
- Plutarh 1961.: *Moralia, Volume IX: Table-Talk, Books 7-9. Dialogue on Love*, Minar, Edwin L. - Sandbach, F. H. - Helmbold, W. C., LCL.
- Plutarh 1978.: *Plutarh, Slavni likovi antike II*, Miloš N. Đurić, MS.
- Plutarh 1988.: *Plutarh, Usporedni životopisi (I - III)* Zdeslav Dukat, Zagreb: A. Cesarec.
- Pseudo – Plutarh, *De fluviorum et montium nominibus* 1861.: *Geographi Graeci minores, tome 2*, Karl Müller, Paris, Didot, 637 – 665.
- Seneka, Epistule 1917.: *Epistles, Volume I: Epistles 1-65*, Richard M. Gummere, LCL.
- Seneka, Epistule 1920.: *Epistles, Volume II: Epistles 66-92*, Richard M. Gummere, LCL.
- Seneka, Epistule 1925.: *Epistles, Volume III: Epistles 93-124*, Richard M. Gummere, LCL.
- Seneka 1928.: *Moral Essays, Volume I: De Providentia. De Constantia. De Ira. De Clementia*, John W. Basore, LCL.
- Seneka 1932.: *Moral Essays, Volume II: De Consolatione ad Marciam. De Vita Beata. De Otio. De Tranquillitate Animi. De Brevitate Vitae. De Consolatione ad Polybium. De Consolatione ad Helviam*, John W. Basore, LCL.
- Seneka 1987 .: *Lucije Anej Seneka, Pisma prijatelju*, Albin Vilhar, MS
- Seneka, O kratkoći života, Odabrana pisma Luciliju, 2005.: *Seneka i Epiktet*, Zoran Peh, Nova Akropola, Zagreb.
- Seneka Stariji 1974.: *Declamations, Volume I: Controversiae, Books 1-6*, Michael Winterbottom, LCL.
- Seneka Stariji 1974.: *Declamations, Volume II: Controversiae, Books 7-10, Suasoriae. Fragments*, Michael Winterbottom, LCL.
- Solin Gaj Julije 1895.: *C. Iulii Solini, Collectanea rerum memorabilium*, Berlin : Weidmannos

- Solin Gaj Julije 2011.: *Gaius Iulius Solinus and his Polyhistor*, translated by Arwen Apps, PhD diss., Macquarie University.
- Stefan Vizantinac 1825.: *Stephanus Byzantinus cum annotationibus L. Holstenii, A. Berkelii et Th. de Pinedo. Vol. I. cum Guilielmi Dindorfii praefatione, cui insunt lectiones libri Vratisslav*, Lipsiae : In libraria Kuehniana.
- Stefan Vizantinac 1849.: *Stephani Byzantii Ethnicorum quae supersunt I*, A. Meineke, Berlin: G.Reimer.
- Stefan Vizantinac 2006.: *Stephani Byzantii Ethnica, Volumen I: alpha-gamma*, Margarethe Billerbeck, Berolini -Novi Eboraci : Walter de Gruyter.
- Stefan Vizantinac 2011.: *Stephani Byzantii Ethnica, Volumen II: Δ–I*, Margarethe Billerbeck – Christian Zubler, Berolini -Novi Eboraci : Walter de Gruyter.
- Stefan Vizantinac 2014.: *Stephani Byzantii Ethnica, Volumen IV: K–O*, Margarethe Billerbeck, Berolini -Novi Eboraci : Walter de Gruyter.
- Stefan Vizantinac 2016.: *Stephani Byzantii Ethnica, Volumen IV: Π–Y*, Margarethe Billerbeck – Arlette Neumann-Hartman, Berolini -Novi Eboraci : Walter de Gruyter.
- Strabon 1923.: *Strabo, Geography, Volume II: Books 3-5*, Jones, Horace Leonard, LCL.
- Strabon 1930.: *Strabo, Geography, Volume VII: Books 15-16*, Jones, Horace Leonard, LCL.
- Romejska enciklopedija Suda/Σοῦδα⁷⁸ on line .: <http://www.stoa.org/sol/>
- Svetonije 1914: *Lives of the Caesars, Volume I: Augustus, Tiberius, Caligula*, Rolfe, J. C., LCL.
- Svetonije 1914.: *Lives of the Caesars, Volume II: Claudius. Nero. Galba, Otho, and Vitellius. Vespasian. Titus, Domitian. Lives of Illustrious Men: Grammarians and Rhetoricians. Poets (Terence. Virgil. Horace. Tibullus. Persius. Lucan). Lives of Pliny the Elder and Passienus Crispus*, Rolfe, J. C., LCL.
- Svetonije 1978.: *Gaj Svetonije Trankvil, Dvanaest rimskih careva*, Stjepan Hosu, Zagreb: Naprijed.
- Tacit 1906.: *The Annals of Tacitus, Books I to VI*, Aubrey V. Symonds, London : Swan Sonnenschein ; New York : MacMillan.
- Tacit 1923.: *Tacit, Anali, Dio I. knjiga I–VI*. Zvonimir Doroghy, Zagreb : Braća kralj.
- Tacit 1970.: *Tacit, Anali*, Jakov Kostović, Zagreb: Matica Hrvatska.
- Tacit 1970.: *Tacit, Anali*, Ljiljana Crepajac, Beograd : Srpska književna zadruga.
- Tacit, 2006.: *Tacit, Anali*, Josip Miklić, Zagreb: Matica Hrvatska.

⁷⁸Za antičku literarnu i drugu baštinu značajnu vrijednost ima i romejska enciklopedija Σοῦδα/*Suda*, nastala stoljećima nakon završetka rimske historijske epohe. Ova masivna leksikografska enciklopedija sa oko 30 000 natuknica o drevnom mediteranskom svijetu je možda završena krajem X. st. Ona u sebi sadrži i pozivanje na mnoga drevna djela i izvore, uglavnom sa grčkog jezičkog područja, koji su sada izgubljeni ili prilično fragmentirani.

- Tacit, Agrikola 1889: *Tacit, Agrikola*, Milivoj Šrepel, Zagreb: MH.
- Tacit, Agrikola 2007, Tacit, Manja Djela, Historije, Josip Miklić, Zagreb : MH
- Tacit, Dijalog o govornicima 1914.: *Tacitus : Agricola. Germania. Dialogue on Oratory*, M. Hutton - W. Peterson, LCL.
- Tacit, Historije 1925; 1931.: *Tacitus, Histories*, Clifford H. Moore, LCL.
- Tacit, Historije 1987.: Tacit, Historije, Josip Miklić, Zagreb : *Latina et Graeca*
- Tacit, Historije, Germanija 2007.: Tacit, Manja Djela, Historije, Josip Miklić, Zagreb : MH
- Tacit, Razgovor o govornicima, 2007.: Tacit, Manja Djela, Historije, Josip Miklić, Zagreb : MH
- Tertulijan 1885.: *The Writings of the Fathers Down to A.D. 325. Ante-Nicene Fathers, Volume IV: Fathers of the Third Century, Tertullian, Part Fourth; Minucius Felix; Commodian; Origen, Parts First and Second.* Translated by Philip Schaff, Sydney Thelwall et al. Chronologically arranged, with brief notes and prefaces, by A. Cleveland Coxe, T&T Clark Edinburgh.
- Tertulijan 1918.: *The Writings of the Fathers Down to A.D. 325. Ante-Nicene Fathers, Volume III: Three parts : 1. Apologetic; II. Anti -Marcion; III. Ethical.* American reprint of the Edinburgh edition. Chronologically arranged, with brief notes and prefaces, by A. Cleveland Coxe, New York : Charles Scribner's sons.
- Velej Paterkul 1955.: *Velleius Paterculus, Compendium of Roman History*, Frederick W. Shipley, LCL.
- Velej Paterkul 2006.: *Gaj Velej Paterkul, rimska povijest*, Josip Miklić, Zagreb : Latina & Graeca.

Literatura

- Alfonsi, L. 1977-1979. Timagene di Alessandria tra Roma e antiRoma. *Annali Liceo Classico "G. Garibaldi"*, Palermo 14-16: 169-174
- Bradbury, R. 2019. *Fahrenheit 451*. (prev. Anja Majnarić), Zagreb : Vorto Palabra.
- Dieter H. 1973. Titus Labienus und der erste Majestätsprozeß de famosis libellis, *Chiron* 3 : 245–253.
- Cramer, F. H. 1945. Bookburning and Censorship in Ancient Rome: A Chapter from the History of Freedom of Speech, *Journal of the History of Ideas*, Vol. 6, No. 2, University of Pennsylvania Press : 157 – 196.
- Fantham, E. 1999. *Roman Literary Culture : From Cicero to Apuleius*. New York: Johns Hopkins UP.

- McHugh, M. R. 2004. Historiography and Freedom of Speech: The Case of Cremutius Cordus, In *Free Speech in Classical Antiquity*, edited by Ineke Sluiter and Ralph M. Rosen, 391–408. Leiden: Brill, 2004.
- Mesihović, S. 2008. Ovidije i Ilirik. *Godišnjak Centra za balkanološka ispitivanja, knjiga 35, Akademija nauka i umjetnosti Bosne i Hercegovine, knjiga XXXVII* : 89 – 100.
- Mesihović, S. 2009. Baton Breučki – predaja i kazna. Prilozi antičkoj historiji sjeveroistočne Bosne. *Gračanički Glasnik, god. XIII, br. 28* : 24 – 49.
- Mesihović, S. 2009a. Hajdučija na tlu rimskih ilirskih provincija. *Prilozi 38 Instituta za istoriju u Sarajevu* : 31 – 39.
- Mesihović, S. 2009b. SVPPLEMENTVM REBELLIO ILLYRICI I – Germanikova Pounjska ofanziva. *Historijska traganja IV Instituta za istoriju u Sarajevu* : 9 – 33.
- Mesihović, S. 2010. Podjela provincije Ilirik. *Pregled – časopis za društvena pitanja, god. LI, br. 2* : 87 – 100.
- Mesihović, S. 2010a. Aevum Dolabellae – Dolabelino doba. *Godišnjak Centra za balkanološka ispitivanja, Akademija nauka i umjetnosti Bosne i Hercegovine, knjiga XXXIX* : 99 – 123.
- Mesihović, S. 2011. *Rimski vuk i ilirska zmija*. Posljednja borba. Sarajevo : Univerzitet u Sarajevu - Filozofski fakultet.
- Mesihović, S. 2011a. Transformacija identiteta Dezitijata kroz proces romanizacije, In Kamberović, H. (ed.), *Identitet Bosne i Hercegovine kroz historiju, Zbornik radova I*, Sarajevo : Institut za istoriju, 191 – 213.
- Mesihović, S. 2011b. Ime ilirskog naroda Dezitijata. *Prilozi 40 Instituta za istoriju u Sarajevu* : 11 – 22.
- Mesihović, S. 2011c. Plinijevske peregrinske civitates na prostoru današnje Bosne i Hercegovine. *Vjesnik za arheologiju i povijest dalmatinsku, Vol. 104* : 55 – 78.
- Mesihović, S. 2012. HE[... ?]ASTEL [... ?] DAESITIATIVM (Modificirani izvadak iz doktorske disertacije : „Dezitijati: kulturna i narodnosno-politička zajednica u Iliriku i osvajanja Oktavijanova doba“). *Hrvatski narodni Godišnjak 59*, Hrvatsko kulturno društvo Napredak, Sarajevo, 41 – 86.
- Mesihović, S. 2014. *PROCONSVLES, LEGATI ET PRAESIDES. Rimski namjesnici Ilirika, Gornjeg Ilirika i Dalmacije*. Sarajevo : Univerzitet u Sarajevu - Filozofski fakultet.
- Mesihović, S. 2014a. *Ilirike*. Sarajevo : autorsko izdanje.
- Mesihović, S. 2014b. Baton – prilozi istraživanju naše ilirske i antičke baštine. *Zbornik za zaštitu, proučavanje i promociju kulturno – historijskog nasljeda Gradina* : 21 – 136.
- Mesihović, S. 2015. *ORBIS ROMANVS (Udžbenik za historiju klasične rimske civilizacije)*. Sarajevo : autorsko izdanje.
- Mesihović, S. 2016. Pobuna panonske armije 14. god. n. e. *Godišnjak Centra za balkanološka ispitivanja, knjiga 45, Akademija nauka i umjetnosti BiH* : 119 – 126.

- Mesihović, S. 2017. Familija Publija Kornelija Dolabele. *Acta Illyrica, Godišnjak Udruženja za proučavanje i promoviranje ilirskog naslijeđa i drevnih klasičnih civilizacija BATHINVS*, god. I, br. 1 : 10 – 22.
- Mesihović, S. 2018. *Bitka za Ilirik*. Sarajevo : Udruženje za proučavanje i promoviranje ilirskog naslijeđa i drevnih klasičnih civilizacija BATHINVS
- Mesihović, S. 2018a. Baton Dezitijatski, dezitijatska politija i vizija ustanka. *Radovi Filozofskog fakulteta u Sarajevu (Historija, Historija umjetnosti, Arheologija)*, knjiga 5 : 87 – 109.
- Mesihović, S. 2018b. Predstave ilirskih *ethne* u *augustumu* u Afrodisiju. *Acta Illyrica, Godišnjak Udruženja za proučavanje i promoviranje ilirskog naslijeđa i drevnih klasičnih civilizacija BATHINVS*, god. II, br. 2 : 131 – 148.
- Mesihović, S. 2018c. Florov podatak o rudarstvu u središnjoj Bosni, In Jukić M. (ed), *Zbornik radova sa simpozija „Rudarstvo, metalurgija i geonaslijeđe Kreševa, Fojnice i Kiseljaka, održanog 2. i 3. XII. 2016*, Kreševo : Općina Kreševo, 18 – 23.
- Mesihović, S. 2020. Ovid and Illyricum. *Journal of the Faculty of Philosophy in Sarajevo, (History, History of Art, Archeology)*, Volume 7, Number 2, Special issue “Reflections on Life and Society in the Western Balkans. *Studies in the History of Bosnia and Herzegovina* : 45 – 57.
- Mesihović, S. 2020a. *Rimljani : Život, naslijeđe, sjećanje*. Sarajevo : O. D. FONT.
- Mesihović, S. 2020b. *ORIGINES. Nastanak rimskog svijeta*. Sarajevo : O. D. FONT.
- Mesihović, S. 2020c. *Principat. Vlast prvog građanina*. Sarajevo : O. D. FONT.
- Mesihović, S. 2021. *Dominat. Vlast gospodara*. Sarajevo : O. D. FONT.
- Mesihović, S. 2021a. *PRVA REPUBLIKA*. Sarajevo : O. D. FONT.
- Mesihović, S. 2023. *Tragovi Batona. Vrela za historiju Velikog Ilirskog ustanka*. Sarajevo : autorsko izdanje.
- Mesihović, S. 2025. *Tragovi desitijatskog grada u Sarajevu*. Sarajevo : Univerzitet u Sarajevu – Filozofski fakultet.
- Mesihović, S, Šaćić, A. 2015. *Historija Ilira*. Sarajevo : Univerzitet u Sarajevu – Filozofski fakultet.
- Mesihović, S, Šaćić, A, Veletovac, E. 2021, *Magični svijet Ilira – Historija zaboravljene civilizacije*. Sarajevo : Mladinska knjiga.
- Mesihović S, Kahrman Dž, Hadžiabdić F. 2021. *FONTES Izvori za historiju rimskog svijeta*. Sarajevo : Udruženje za proučavanje i promoviranje ilirskog naslijeđa i drevnih klasičnih civilizacija BATHINVS i Sarajevo : O. D. FONT.
- Muccioli, F. 2012. Timagene, un erudito tra Alessandria e Roma. Nuove rilessioni, In Costa V. (ed.), *Tradizione e trasmissione degli storici greci frammentari II, Atti del Terzo Workshop Internazionale Roma, 24-26 Febbraio 2011*, Tivoli (Roma) : 365 - 388.

Sordi, Marta. 1982. Timagene di Alessandria: uno storico ellenocentrico e filobarbaro, In *Aufstieg und Niedergang der römischen Welt. Bd. II 30,1*. Berlin-New York 1982, S : 775–797.

Smith, W.⁷⁹ 1849. *Dictionary of Greek and Roman Biography and Mythology, Vol. I – III*. London : Taylor, Walton, and Maberly, Upper Gower Street and Ivy Lane, Paternoster Row : John Murray, Albemarle Street.

Smith, W. 1867. *Dictionary of Greek and Roman Biography and Mythology, Vol. I – III*. Boston : Little, Brown and Company.

Sunseri, G. B. 1976. Sul presunto antiromanesimo di Timagene. *Studi di storia antica offerti dagli allievi a E. Manni, Roma, Giorgio Bretschneider* : 91-101.

Syme, R. 1938. The Allegiance of Labienus. *The Journal of Roman Studies* 28 : 113–125.

⁷⁹ William Smith (20. V. 1813. – 7. X.1893. god.) bio je britanski leksikograf koji je najzaslužniji za objavljivanje niza epohalnih leksikografskih rječnika koji su se bavili baštinom klasične grčko-rimske civilizacije:

1. Prvo je 1842. god. objavljen „A Dictionary of Greek and Roman Antiquities“. Drugo veće i poboljšano izdanje je iz 1848, a i kasnije izlazio u editiranim izdanjima sve do 1890. Veći dio ovoga rječnika za grčke i rimske starine je sam William Smith napisao.
2. Zatim je 1849. slijedio „Dictionary of Greek and Roman Biography and Mythology“ u tri volumena. Ustvari, ovo djelo je originalno objavljeno 1844. pod nešto drugačijim naslovom. Uz urednika W. Smitha u stvaranju ovoga rječnika grčke i rimske biografije i mitologije učestvovalo je još 35 autora (učenjaka klasične civilizacije) članaka, natuknica i definicija.
3. I na kraju „Dictionary of Greek and Roman Geography“. Prvi tom rječnika za grčku i rimsku geografiju je izašao 1854, a drugi tom 1857. god. Uz urednika W. Smitha u stvaranju ovoga rječnika grčke i rimske geografije učestvovalo je još 17 autora (učenjaka klasične civilizacije) članaka, natuknica i definicija.

Iako su na ovim leksikografskim rječnicima radili i mnogi drugi učenjaci, u bibliografiji, natuknicama u glavnom tekstu i fusnotama ovoga djela, oni se navode kao Smith, W. godina izdanja, tom, broj stranice. Stvarni autor citiranog članka ili natuknice uvijek se nalazi u inicijalima na kraju članka u konkretno korištenim rječnicima. U slučaju da iza članka / natuknice nema inicijala autora, onda je članak / natuknica napisan od Editor / urednika = Smith, 1867:I, vi : „The Articles which have no initials attached to them are written by the Editor“.

William Smith je zaslužan i za objavljivanje nekoliko školskih rječnika, zatim seriju „Principia“ za učenje starogrčkog i latinskog jezika, „Student's Manuals of History and Literature“, „Latin-English Dictionary based upon the works of Forcellini and Freund“ (završeno 1855. god.), „Dictionary of the Bible“ (1860–1865), „Dictionary of Christian Antiquities“ (1875–1880), „Dictionary of Christian Biography“ (1877–1887), „The Atlas“ (1875).

Summary

Augustus' "Fahrenheit 451"

In AD 6, food shortages and fiscal stress exposed the fragility of the Augustan Principate. The Great Illyrian Uprising (AD 6–9) forced Augustus to abandon his German strategy and diverted legions from the Danube and Marcomania to *Illyricum*. As crisis deepened, tolerance toward dissent narrowed: for the first time in Roman history the state persecuted historiography itself. The Senate condemned the books of *Titus Labienus* to public burning; *Labienus* committed suicide. *Cassius Severus* was prosecuted and banished, dying in poverty. Under Tiberius, the pattern continued with the burning of *Crementius Cordus*' works; he too ended his life. Upon his accession, Caligula reversed course, rehabilitating *Labienus*, *Severus* and *Crementius* and republishing their texts from copies preserved by relatives and friends. The episode situates book-burning within Augustan crisis management, revealing how war and scarcity tightened cultural control while also demonstrating the resilience of texts and the communities that safeguard them.

Key words : Augustus, Principate, Great Illyrian Uprising, Illyricum, Germania, Tiberius, Caligula, Ovid, Titus Labienus, Cassius Severus, Crementius Cordus, Timagenes, book burning, censorship, *maiestas*, senatorial decree, Roman historiography, political crisis, cultural memory.

Biografija sa bibliografijom autora

Salmedin Mesihović rođen je 5. IV. 1975. godine u Sarajevu gdje je završio osnovnu školu i gimnaziju. U akademskoj 1995/1996. godini upisuje studij historije na Filozofskom fakultetu Univerziteta u Sarajevu, na kojem je i diplomirao u oktobru 1999. god., na temu "Glasinačka kultura". Od aprila 2000. god. zaposlen je na istom Odsjeku kao asistent. Poslijediplomski studij iz arheologije na Filozofskom fakultetu u Zagrebu upisao je krajem 2001. god., i magistrirao na temu "Problem kulturne i etničke zajednice Autarijata" 7. VI. 2004. godine u Zagrebu. Naredne 2005. godine nastavio je školovanje na jednogodišnjem doktorskom studiju iz stare povijesti na Odsjeku za povijest Filozofskog fakulteta u Zagrebu. Doktorirao je na temi "Dezitivati: kulturna i narodnosno-politička zajednica u Iliriku i osvajanja Oktavijanova doba" 30. I. 2007. godine u Zagrebu. U martu 2009. godine izabran je u zvanje docenta na oblasti stari vijek na Odsjeku za historiju Filozofskog fakulteta u Sarajevu, a u septembru 2013. godine izabran je u zvanje vanrednog profesora za istu oblast. U zvanje redovnog profesora za nastavne predmete iz drevnih civilizacija, klasične civilizacije i ilirskih studija prof. dr. sc. Mesihović Salmedin izabran je 2. VII. 2019. godine.

U dosadašnjem naučno-istraživačkom radu Salmedin Mesihović je objavio sljedeće knjige: 1. ANTIQVI HOMINES BOSNAE. 2. Revolucije stare Helade i Rimske Republike. 3. Rimski vuk i ilirska zmija. Posljednja borba. 4. Progresivizam. 5. Popratna djela. Sabrani članci, opservacije, 34 komentara. 6. Zemlje antičkog Ilirika prije i poslije Milanskog edikta, koautorstvo. 7. Historija Autarijata. 8. PROCONSVLES, LEGATI ET PRAESIDES. Rimski namjesnici Ilirika, Gornjeg Ilirika i Dalmacije. 9. Ilirike. 10. ORBIS ROMANVS (Udžbenik za historiju klasične rimske civilizacije). 11. Filipike. 12. Historija Ilira, koautorstvo sa Amrom Šaćić. 13. Helenske apoikije u Italiji i Siciliji. 14. Liberalna frakcija rimskog nobiliteta – Gaj Lelije i Scipion Emilijan. 15. Tito i mi – jučer, danas, sutra, koautorstvo. 16. Drugo izdanje knjige "Tito i mi – jučer, danas, sutra", koautorstvo. 17. Helenske apoikije u Italiji i Siciliji, II (printano) izdanje. 18. Liberalna frakcija rimskog nobiliteta – Gaj Lelije i Scipion Emilijan, II (printano) izdanje. 19. Geneza zla. Agrarna kriza: ekonomski i socijalni pad Republike. 20. Hrestomatija. Origines. Izbor iz izvorne građe o nastanku rimskog svijeta. 21. Bitka za Ilirik. 22. Kraljevstvo pobunjenih robova. 23. Epizoda iz povijesti montiranih sudskih i političkih procesa – Progon braće Publija i Lucija Kornelija Scipiona. 24. Publije Mucije Skevola. Jurista, revolucionar, historičar. 25. Preci u nama. Genetičko blago Bosne i Hercegovine. Koautorstvo sa Damirom Marjanovićem i Draganom Primorcem. 26. CORNELIA AFRICANA MINOR, FILIA SCIPIONIS ET MATER GRACCHORVM. Prilog izučavanju revolucionarne uloge žena u politici klasične civilizacije. 27. LEX SEMPRONIA AGRARIA. Prilog historiji revolucionarnog zakonodavstva. 28. Kako se kalio revolucionar. 29. Historijsko daleko zrcalo. 30. Tajna drevnog svijeta: Paladij / The secret of ancient world: Palladium. 31. Izvori o Troji, Ilionu, Wilusi. 32. Prva dalmatinska i Druga dalmatinska kohorta. 33. RIMLJANI – život, naslijeđe, sjećanje. 34. ORIGINES – Nastanak rimskog svijeta. 35. PRINCIPAT – Vlast "Prvog građanina". 36. DOMINAT – Vlast gospodara. 37. PRVA REPUBLIKA. 38. ILIRI – Postanci. 39. Ratni zločini u teoriji i praksi antičkog perioda. Hanibal, ratni zločinac!? 40. Atena i Pelazgi. 41. Princepsi peregrinskih civitates provincije Gornji Ilirik / Dalmacije –

Principes of civitates peregrinae in province Illyricum Superior / Dalmatia. 42. Magični svijet Ilira – Historija zaboravljene civilizacije, koautorstvo sa Amrom Šaćić Beća i Edinom Veletovcem. 43. FONTES. Izvori za historiju rimskog svijeta, koautorstvo sa Dženanom Kahrman i Fadilom Hadžiabdićem. 44. Pjesme planina i mora. Kraljevi zmijskog prijestolja. 45. Scipionovsko stoljeće. Hrestomatija izabranih vrela. 46. Rimski grad na sarajevskom polju. Hrestomatija. 47. Priče iz Ilirije. Autarijati i Ardijejci. 48. Tragovi Batona. Vrela za historiju Velikog Ilirskog ustanka. 49. Tajna natpisa br. 46417. 50. Primjeri organizirane i protestne akcije ženske solidarnosti u Rimskoj Republici. 51. Zašto i kako ubiti tiranina? 52. Drevni grad u središnjoj Bosni. 53. Tragovi desitijatskog grada u Sarajevu. 54. Prahistorija i antika prostora Starog Grada Sarajevo: arheološko-historijska sinteza. 55. Parthenska specifičnost.

U dosadašnjem naučno-istraživačkom radu Salmedin Mesihović je objavio sljedeće znanstvene studije i članke: 1. BiH kroz prizmu historijskog razvitka religijske misli. 2. Kontroverze u zamisli Apsoluta. 3. Zapad – Realnost i ideja. 4. Rimski vuk i kineski zmaj. Kinesko izaslanstvo Augustu? 5. Kritika suvremenih ideologija. 6. Maes, zvan i Titianos na putu u Hansku Kinu. 7. Rimsko izaslanstvo Hanskoj Kini. 8. Prapovijesne i protohistorijske gradine Sarajeva. 9. INSCRIPTIONES LATINARVM SARAIEVONENSIS (sa kraćim pregledom naseobinske kulture u antičko doba) – doprinos historiji sarajevskog područja u antičko doba. 10. Ovidije i Ilirik. 11. Prapovijesne i protohistorijske gradine Sarajeva. Značenje, istraženost i potencijali budućih istraživanja. 12. Baton Breučki – predaja i kazna. Prilozi antičkoj historiji sjeveroistočne Bosne. 13. Hajdučija na tlu rimskih ilirskih provincija. 14. Blagaj u arheološkim istraživanjima. 15. Katera. (Kasnoantička i ranosrednjovjekovna utvrda). 16. SVPPLEMENTVM REBELLIO ILLYRICI I – Germanikova Pounjska ofanziva. 17. CIVES COLONIAE RIS... – Likovi s antičkih epigrafskih spomenika rogatičko-romanijskog područja. 18. Prilozi antičkoj topografiji Bosne i Hercegovine – dva toponima sa šireg jajačkog područja. 19. Dezitijati u rimskoj armiji. 20. Značenje željeznih mačeva u procesu razvitka ljudske kulture. 21. Podjela provincije Ilirik. 22. RES PVBLICAE SCRIBONIANI. 23. Thallóczy und die Untersuchung der Bezeichnung “Bosna”. 24. Aevum Dolabellae – Dolabelino doba. 25. Bistuenska porodica sa natpisa *CIL* III, 12 768. 26. Problem ubiciranja Desneka. 27. Transformacija identiteta Dezitijata kroz proces romanizacije. 28. Ime ilirskog naroda Dezitijata. 29. Plinijevske peregrinske civitates na prostoru današnje Bosne i Hercegovine. 30. Namjesnici provincije Gornji Ilirik / Dalmacije od 42. do 68. god. n. e. 31. HE[... ?]ASTEL [... ?] DAESITIATIVM. 32. Novootkriveni antički epigrafski spomenik iz Ljusine kod Bosanske Krupe. Koautorstvo sa mr. sc. Adnanom Kaljancem. 33. Antičko naselje uz Zimošnicu u Moštrima kod Visokog. 34. Baton – prilozi istraživanju naše ilirske i antičke baštine. 35. Votivna ara Jupitera Kapitolskog. Koautorstvo sa Tarikom Silajdžićem. 36. Epigrafski spomenik iz Donje Šibenice kod Jajca. Koautorstvo sa Amrom Šaćić i Edinom Bujakom. 37. Gaj Blossije i uloga stoičke filozofske misli na političku djelatnost plebejskog tribuna Tiberija Sempronija Grakha i nastanak popularske platforme i pokreta. 38. Aristonik i Država Sunca. I. dio. 39. Familija Publija Kornelija Dolabele. 40. Pobuna panonske armije 14. god. n. e. 41. Aristonik i Država Sunca. II. dio. 42. Baton Dezitijatski, dezitijatska politija i vizija ustanka. 43. Helenističke protokomunističke

utopističke ideje i filozofska učenja. 44. Predstave ilirskih *ethne* u *augusteu* u Afrodisiju. 45. Florov podatak o rudarstvu u središnjoj Bosni. 46. Ovid and Illyricum. 47. Otkrivanje homerovskog koda: Tersitov bijes. 48. Novi nalazi iz rimskog perioda u kakanjsko-vareškom području. Koautorstvo sa Samilom Beganović. 49. Troja između mitologije i dokumenata. 50. Novopronađeni epigrafski spomenik princepsa Mezeja u Jajcu. 51. Novi nalazi i perspektive arheoloških istraživanja urbanog i upravnog središta municipija *Aquae*. 52. Osi i Aravisci, Iliri? Na obalama Dunava. 53. Slučajevi Vistilije i Emilije Lepide, primjeri prožimanja seksa i visoke politike u ranom Principatu. 54. Arduba – “Visoki grad”. 55. Tragovi kraja Aqu(a)e, njene municipalne jedinice i antičkog načina života na sarajevskom području. 56. Historijat Odsjeka za historiju/History of the Department of History.

"Onima čije su riječi gorjele na lomačama,
ali nikada nisu prestale postojati.

Titu Labijenu, Kasiju Severu, Kremuciju Kordu
i svima onima čija je istina bila prijetnja moćnima.

Ova knjiga je svjedočanstvo da se pamćenje ne može spaliti
i da će se, dok god postoji ijedan svitak,
ijedna ruka koja skriva i čuva,
riječ uvijek ponovo uzdignuti iz pepela.

U ovom djelu spojene su prošlost, sadašnjost i budućnost –
jer borba između onih koji stvaraju i onih koji uništavaju
nikada ne prestaje."

